

świecie lewaków, każdy przejaw niemieckiego patriotyzmu to „pierwszy krok do odbudowy III Rzeszy”⁷⁵.

Również w Austrii po II wojnie światowej nie mogło być mowy o powrocie w jakiegokolwiek formie do *Deutschlandlied*. Już w 1945 r. został rozpisany konkurs na nowy hymn Republiki Austrii, w efekcie którego rok później zdecydowano się na tekst pióra chorwackiej poetki Pauli Preradović (1887-1951). Inspirację muzyczną zaczerpnięto po części z utworów Wolfganga Amadeusza Mozarta, choć duży wkład w kształt muzyczny hymnu miał Johann Holzer. Nowy hymn, *Land der Berge, Land am Strome* (*Kraju gór, kraju rzek*) został publicznie zaprezentowany 25 lutego 1947 r. Podobnie jak w RFN, tak i w Austrii każdy kraj związkowy ma swój hymn. W tradycji niektórych niemieckich krajów federacji występuje jednak więcej niż jeden hymn. Tak np. w Badenii-Wirtembergii wykonywane są aż trzy: hymn Wirtembergii, pieśń badeńska i pieśń Hohenzollernów⁷⁶.

MAREK ANDZEJEWSKI
Gdańsk

Prof. Marek Andrzejewski, Wydział Historyczny, Uniwersytet Gdański
(profmarekandrzejewski@wp.pl)

Słowa kluczowe: RFN, NRD, hymn, nacjonalizm, olimpiada

Keywords: West Germany, East Germany, national anthem, nationalism, Olympics

ABSTRACT

This article follows up on a thorough review and analysis of Polish and German literature on the subject matter of national anthems. The aim of the author was to familiarize readers with the origins of national anthems of the major European countries, notably that of Germany. Throughout this paper, the main focus is the origins of the Deutschlandlied as well as other popular songs such as "Heil Dir im Siegenkranz", "Wacht Am Rhein", "Horst-Wessel-Lied" of the Nazi era and "Auferstanden aus Ruinen", the national anthem of the German Democratic Republic.

WIĘŹNIOWIE Z RÓŻOWYM TRÓJKĄTEM W KL AUSCHWITZ

Celem niniejszego artykułu jest próba przedstawienia historii więźniów osadzonych za homoseksualizm w KL Auschwitz, nie jest nim natomiast analiza występowania homoseksualizmu wśród więźniów osadzonych w obozie, która stanowi odrębne zagadnienie badawcze. Dla uzyskania pełniejszego obrazu omawianej problematyki istotne jest przede wszystkim udzielenie odpowiedzi na

⁷⁵ Ciekawy jest fakt, że kiedy niektórzy islamscy imigranci wywieszali niemieckie flagi, niemieccy lewacy „oskarżali ich – Jesteście nazistami” (B. T. Wieliński, *Arabowie i Turcy bronią niemieckiej flagi*, „Gazeta Wyborcza” 3-4.07.2010).

⁷⁶ I. Janicka, *Niemieckie kraje związkowe. Struktura terytorialno-administracyjna*, Toruń 2009, s. 30.

pytanie o liczbę więźniów osadzonych w KL Auschwitz za homoseksualizm, a także pokazanie ich losów obozowych, postrzegania przez innych więźniów oraz porównanie z sytuacją osadzonych za homoseksualizm w innych obozach koncentracyjnych.

POŁOŻENIE HOMOSEKSUALISTÓW W NIEMCZECH
W LATACH 1871-1933

Penalizacja homoseksualizmu w Niemczech sięga 1871 r., kiedy po zjednoczeniu Niemiec wprowadzony został kodeks karny, którego paragraf 175 przewidywał karalność stosunków seksualnych pomiędzy mężczyznami jako „przeciwny naturze nierząd”, wymieniając je obok zoofilii. Czyn ten zagrożony był karą do 2 lat pozbawienia wolności. Ustawodawca nie penalizował stosunków pomiędzy kobietami¹.

Takie ustawodawstwo nie wyróżniało Niemiec na tle innych krajów. W kodeksach karnych Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych funkcjonowały od dawna o wiele bardziej restrykcyjne przepisy, przewidujące za kontakty homoseksualne wyższe kary z karą śmierci włącznie. W Europie kontynentalnej z kolei, pod wpływem rewolucji francuskiej panowały zupełnie przeciwne tendencje. Francja, jako pierwszy kraj na świecie, zdepenalizowała kontakty homoseksualne w 1791 r. Przyjęty w 1804 r. we Francji Kodeks Napoleona, obowiązujący później także na terenach państw niemieckich, uwalniał od kary wiele spośród tzw. czynności bez ofiar, w tym również kontakty homoseksualne. Kodeks ten wprowadzony w krajach Związku Reńskiego spowodował usunięcie karalności homoseksualizmu z ustawodawstwa Królestwa Bawarii w 1813 r. i niewiele później Królestwa Hanoweru². Po klęsce Wiosny Ludów 1848-1849 nastąpiło odejście od liberalnego ducha praw w Królestwie Prus, a następnie Związku Północnoniemieckim. Paragraf 143 pruskiego kodeksu karnego z 14 kwietnia 1851 r. wprowadził karalność kontaktów homoseksualnych pomiędzy mężczyznami i zoofilii, przejętą później przez wspomniany na wstępie paragraf 175 kodeksu karnego Cesarstwa Niemieckiego z 15 maja 1871 r.³

Paragraf 175 funkcjonował w niemieckim prawie karnym do drugiej połowy XX w. Zniesiony został w 1967 r. w Niemieckiej Republice Demokratycznej, natomiast w Republice Federalnej Niemiec w 1969 r. rozpoczął się proces łagodzenia ustawodawstwa penalizującego homoseksualizm, który zakończył się jego uchycieniem dopiero w 1990 r. Paragraf 175 pozostawał również w mocy na ziemiach polskich dawnego zaboru pruskiego do 1932 r., kiedy został anulowany

¹ Przepis ten miał następujące brzmienie: „Przeciwny naturze nierząd, do którego dochodzi pomiędzy osobami płci męskiej albo między człowiekiem i zwierzęciem, jest karany więzieniem, z możliwością utraty praw obywatelskich (Die widernatürliche Unzucht, welche zwischen Personen männlichen Geschlechts oder von Menschen mit Tieren begangen wird, ist mit Gefängnis zu bestrafen; auch kann auf Verlust der bürgerlichen Ehrenrechte erkannt werden)”. P. Daude (Hrsg.), *Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich vom 15. Mai 1871. Mit den Entscheidungen des Reichsgerichts*, Berlin 1896, s. 162; H.-G. Stümke, R. Finkler, *Rosa Winkel, Rosa Listen. Homosexuelle und „Gesundes Volksempfinden“ von Auschwitz bis heute*, Reinbek bei Hamburg 1981, s. 43.

² H.-G. Stümke, R. Finkler, *Rosa Winkel...*

³ M. Herzer, *Deutsche Schwulenstrafrecht vor der Gründung des zweiten Kaiserreichs (1795-1870)*, w: *Freunde eines Schwulen-Museums in Berlin e.V. in Zusammenarbeit mit Emanzipation e.V. Frankfurt am Main* (Hrsg.): *Die Geschichte des § 175. Strafrecht gegen Homosexuelle. Katalog zur Ausstellung*, Berlin 1990, s. 32, 40.

wraz z wprowadzeniem w niepodległej Polsce jednolitego kodeksu karnego (tzw. kodeksu Makarewicza).

Praktyka stosowania paragrafu 175 w Drugiej Rzeszy i początkowo także w Republice Weimarskiej (1919-1933) była dość liberalna. O ile przestrzegano go ściśle na prowincji, to w dużych miastach panowała w tym względzie znaczna swoboda obyczajowa. Homoseksualizm był tematem dyskutowanym w środowiskach akademickich, miał też swoje miejsce w filmie i literaturze. 15 maja 1897 r. berliński lekarz seksuolog Magnus Hirschfeld (1868-1935) utworzył tzw. Komitet Naukowo-Humanitarny (*Wissenschaftlich-Humanitäre Komitee* – *WHK*), który dążył do zniesienia paragrafu 175 i prowadził edukację związaną z homoseksualizmem. W komitecie tym działali znani niemieccy naukowcy, jak Kurt Hiller, Edward Oberg, Max Spohr, czy Franz Josef von Bülow. W 1919 r. Hirschfeld i jego współpracownicy otworzyli w Berlinie Instytut Nauk Seksualnych (*Institut für Sexualwissenschaft*) – pierwszą tego typu placówkę naukową na świecie. Działalność *WHK* i Instytutu Hirschfelda popierali przywódcy niemieckiej socjaldemokracji (m.in. August Bebel), działacze Komunistycznej Partii Niemiec (m.in. Richard Linsert) i ruch sufrażystek. W 1912 r. *WHK* zapobiegł rozszerzeniu paragrafu 175 na kobiety⁴.

W 1924 r. policja w Hanowerze aresztowała Fritza Haarmanna, który wraz ze swoim kochankiem zamordował co najmniej dwudziestu siedmiu nastoletnich chłopców. Głośny w całych Niemczech proces zakończył się skazaniem go na karę śmierci, a jego partnera na 12 lat więzienia⁵. Sprawa Haarmanna spowodowała falę aresztowań wśród homoseksualistów w Niemczech i przyczyniła się do wzrostu negatywnych postaw społecznych wobec nich. Liczba spraw sądowych z paragrafu 175 wzrosła z 503 w 1923 r. i 850 w 1924 r., do 1226 w 1925 r. i 1926 r. oraz 911 w 1927 r.⁶ Atmosfera ta znacznie utrudniała działalność Instytutu Hirschfelda. Niemieccy politycy głównych partii, w obawie przed utratą głosów wyborców, niechętnie odnosili się do tego tematu, a propaganda rosnącej w siłę *NSDAP* otwarcie atakowała działalność Instytutu Hirschfelda. 2 sierpnia 1930 r. partyjny organ *NSDAP* „*Völkischer Beobachter*” uznał, że stosunki ze zwierzętami, rodzeństwem i osobami tej samej płci znamionują „wszystkie złośliwe popędy duszy żydowskiej” (*alle boshafte Triebe der Judenseele*). Wymienione zachowania seksualne uznano za zbrodnie, które powinny być karane przez powieszenie lub wydalenie z terytorium Niemiec⁷.

REPRESJE WOBEC HOMOSEKSUALISTÓW W TRZECIEJ RZESZY (1933-1945)

Dojście do władzy *NSDAP* 30 stycznia 1933 r. i proklamowanie Trzeciej Rzeszy znacząco pogorszyło położenie homoseksualistów w Niemczech. 6 maja 1933 r. pałacyk Hatzfeldów w Berlinie, gdzie mieściła się siedziba Instytutu Hirschfelda,

⁴ H.-G. Stümke, R. Finkler, *Rosa Winkel...*, s. 48-66.

⁵ T. Lessing, *Haermann. Die Geschichte eines Werwolfs und andere Gerichtsreportagen*, Hrsg. und eingel. von R. Marwedel, Frankfurt am Main, Luchterhand 1989; F. Werremeier, *Haermann. Der Schlächter von Hannover. Die grauenvollen Verbrechen des berüchtigten Serienmörders*, München 1995; M. Blazek, *Haermann und Grans – Der Fall, die Beteiligten und die Presseberichterstattung*, Stuttgart 2009.

⁶ H.-G. Stümke, R. Finkler, *Rosa Winkel...*, s. 503.

⁷ Tamże, s. 96.

został splądrowany i zdewastowany przez bojówki SA oraz prohitlerowsko nastawionych studentów Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego. Na ciężarówce załadowano książki, broszury, obrazy oraz popiersie Hirschfelda, a 10 maja 1933 r. spalono je wraz z zasobami innych berlińskich bibliotek i placówek naukowych, których treści zostały uznane przez nazistów za „bolszewickie, żydowskie, antynarodowe i dekadencje”, na Placu Hegla przed Operą Państwową. Sam Hirschfeld, który w porę wyemigrował, został pozbawiony niemieckiego obywatelstwa. Oznaczało to faktyczny koniec możliwości zniesienia paragrafu 175 i zaostrzenie kursu wobec homoseksualistów.

Skrajnie negatywne nastawienie partii nazistowskiej do homoseksualizmu wynikało zarówno z ideologii narodowosocjalistycznej, jak i z osobistych uprzedzeń jej przywódców, przede wszystkim Hitlera i Himmlera. Homoseksualiści stanowili dla nich uosobienie degeneracji i byli stawiani w jednym rzędzie z Żydami oraz osobami upośledzonymi umysłowo. Propaganda nazistowska przedstawiała ich jako ciężar społeczny, element zdemoralizowany, egoistyczny i bezużyteczny. Niejednokrotnie też utożsamiała „zagrożenie” żydowskie i homoseksualne, oskarżając Żydów o propagowanie homoseksualizmu celem podcięcia moralnych i biologicznych podstaw bytu narodu niemieckiego. Wygodny przykład dla propagandy stanowił Hirschfeld, który był i Żydem i homoseksualistą. W kierownictwie nazistowskim istniało silne przekonanie, znajdujące swój wyraz w propagandzie, o funkcjonowaniu międzynarodowej konspiracji żydowskiej, której narzędziami działania są komunizm i liberalny kapitalizm, ale także homoseksualizm. O tworzenie międzynarodowej konspiracji podejrzewano też homoseksualistów.

Istotnym krokiem na drodze zaostrzenia nazistowskiej polityki wobec homoseksualistów był tzw. pucz Röhma, czyli krwawa rozprawa z wewnątrzpartyjną opozycją w NSDAP skupioną wokół dowódcy SA Ernsta Röhma, w nocy z 29 na 30 czerwca 1934 r. Rozbieżności pomiędzy Hitlerem a Röhmem dotyczyły głównie realizacji programu społecznego NSDAP i organizacji niemieckich sił zbrojnych, choć – jak się wydaje – istotną rolę w inicjowaniu mordu odegrał również jawny homoseksualizm Röhma i jego otoczenia, silnie wykorzystywany później propagandowo. Szczególnie negatywne osobiste stanowisko Himmlera wobec homoseksualizmu, który był przez niego postrzegany przede wszystkim jako zagrożenie dla zdolności reprodukcji narodu niemieckiego, wywarło znaczący wpływ na politykę nazistowskich Niemiec w tej kwestii⁸.

Od czasu Nocy Długich Noży oskarżenie o homoseksualizm stało się wygodnym pretekstem do niszczenia karier osób uznanych przez Hitlera i jego najbliższe otoczenie za niewygodnych politycznie. Wymownym tego przykładem była tzw. afera Blomberga-Fritscha. Feldmarszałek Werner von Blomberg – minister wojny i generał Werner von Fritsch – naczelny dowódca wojsk lądowych, stracili zaufanie Hitlera w związku ze swoją pełną rezerwy i sceptycyzmu postawą wobec planów wojennych wodza Trzeciej Rzeszy. Obaj zostali zmuszeni do dymisji na podstawie oskarżeń natury obyczajowej, sfabrykowanych przez Gestapo na polecenie Himmlera i Göringa. Blombergowi zarzucono, że ożenił się z byłą prostytutką, a Fritschowi, który był starym kawalerem – homoseksualizm. Oskarżenia te były całkowicie nieprawdziwe, a Fritsch został z nich oczyszczony przez sąd honorowy

⁸ Tamże, s. 175-196.

wkrótce po swojej dymisji. Tzw. afera Blomberga-Fritscha stała się dla Hitlera pretekstem dokonania z początkiem 1938 r. czystki personalnej wśród niemieckiej generalicji i przejęcia pełnej kontroli nad *Wehrmacht*⁹.

Kartę homoseksualizmu wykorzystywano też do walki z Kościołem katolickim. Przeważnie sfabrykowane oskarżenia księży i zakonników tak o homoseksualizm, jak i korzystanie z pornografii stanowiły dla aparatu propagandowego Goebbelsa istotne narzędzie w kampanii antykościelnej prowadzonej w latach 1934-1937 oraz były podstawą do wytoczenia kilku duchownym głośnych procesów¹⁰.

Zaostrzenie polityki wobec homoseksualistów nastąpiło już latem 1934 r. 3 lipca 1934 r., a więc cztery dni po rozprawie z opozycją Röhma, bawarskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych przekazało podległym sobie jednostkom policji i administracji wytyczne w sprawie przeprowadzenia aresztowań w środowisku homoseksualistów. W wyniku przeprowadzonej w nocy z 20 na 21 października obławy aresztowano na terenie Bawarii kilkuset homoseksualistów, z czego w samym Monachium 145. Część z nich skierowano do KL Dachau. Przypadki podobnych prześladowań miały miejsce także w innych częściach Niemiec¹¹.

Represyjna polityka państwa nazistowskiego wobec homoseksualistów znalazła swój wyraz w stopniowej radykalizacji ustawodawstwa. Komisja prawa karnego Ministerstwa Sprawiedliwości Rzeszy, kierowana przez fanatycznego nazistę Rolanda Freislera, rekomendowała zreformowanie paragrafu 175 w kierunku jego rozszerzenia. 28 czerwca 1935 r. paragraf 175 niemieckiego kodeksu karnego rozszerzono o paragrafy 175a i 175b. Wprowadzały one karalność jakiegokolwiek kontaktu seksualnego między mężczyznami. Paragraf 175a przewidywał karę do 10 lat ciężkiego więzienia za ciężki nierząd (*schwere Unzucht*). Stał się on prawną podstawą deportacji homoseksualistów do obozów koncentracyjnych. Nowe prawo weszło w życie 1 września 1935 r.

Od tego czasu systematycznie rosła liczba skazanych z paragrafu 175. O ile w 1933 r. na jego mocy skazano 853 osoby, a w 1934 r. 948 osób, to w kolejnych latach następuje wzrost do 2106 osób w 1935 r., 5320 osób w 1936 r., 8271 osób w 1937 r. i 8562 osoby w 1938 r. W następnych latach odnotowano spadek liczby skazanych, ale nadal była ona wysoka i wynosiła: w 1939 r. – 7614 osób, 1940 r. – 3773 osoby, 1941 r. – 3735 osób, 1942 r. – 3963 osoby, 1943 i 1944 r. ponad 2200 osób.

W celu ujawnienia przypadków homoseksualizmu wewnątrz *NSDAP* i *SA* utworzono w 1934 r., wkrótce po Nocy Długich Noży, specjalną komórkę *Gestapo*. Jej kierownikiem został *SS-Obersturmführer* Josef Albert Meisinger. Był to tzw. referat specjalny (*Sonderdezernat III/So*) w wydziale II *Gestapo* (*Abteilung III*), zwany też referatem do rozpracowania przypadków homoseksualnych (*Dezernat*

⁹ H. Höhne, „Entehrend für die ganze Armee“, *Der Fall Fritsch-Blomberg 1938*, „Der Spiegel 38”, nr 5/1984, s. 96-102, nr 6/1984, s. 148-161, nr 7/1984, s. 132-145; B. Jellonnek, *Homosexuelle unter dem Hakenkreuz. Die Verfolgung von Homosexuellen im Dritten Reich*, Paderborn 1990, s. 124; F. Sparing, „...wegen Vergehen nach § 175 verhaftet“. *Die Verfolgung der Düsseldorfer Homosexuellen während des Nationalsozialismus*, Düsseldorf 1997, s. 47-54; H.-G. Stümke, R. Finkler, *Rosa Winkel...*, s. 208-211.

¹⁰ Tamże, s. 201-208.

¹¹ A. Knoll, *Homosexuelle Häftlinge im KZ Dachau*, w: O. Mußmann (Hrsg.), *Homosexuelle in Konzentrationslagern. Vorträge (Wissenschaftliche Tagung, 12/13 September 1997, KZ-Gedenkstätte Mittelbau-Dora Nordhausen)*, Berlin/Bonn 2000, s. 61; F. Sparing, „...wegen Vergehen...”, s. 31-46.

zur Bearbeitung von homosexuellen Fällen). 22 maja 1935 r. podporządkowano go placówce Gestapo IIIH (Dienststelle IIIH), inwigilującej członków partii pod kątem obyczajowym. 10 października 1936 r. utworzono przy Pruskim Krajowym Urzędzie Policji Kryminalnej (Preußischer Landeskriminalpolizeiamt) Centralę Rzeszy do zwalczania Homoseksualizmu i Aborcji (Reichszentrale zur Bekämpfung der Homosexualität und Abtreibung), na czele której stanął początkowo także Meisinger. Instytucja ta, dzięki unii personalnej ze wspomnianym referatem specjalnym Gestapo, działała tak współpracując z policją kryminalną (Kripo), jak i polityczną (Gestapo). Do jej zadań należało już nie tylko wykrywanie homoseksualistów w szeregach NSDAP, ale prowadzenie inwigilacji, rejestracji i aresztowań osób podejrzewanych o homoseksualizm i spędzanie płodu w całych Niemczech¹².

Około 12% więźniów z paragrafu 175 zostało osadzonych w obozach koncentracyjnych przez Gestapo, a 55% przez Kripo. Pozostali byli kierowani do obozów po odbyciu zasądzonej kary więzienia¹³. Wedle dyrektywy Himmlera z 12 lipca 1940 r. wszyscy homoseksualiści, którzy mieli więcej niż jednego partnera po zwolnieniu z więzienia sądowego mieli być obejmowani „aresztem prewencyjnym” (Vorbeugungshaft), co oznaczało deportację do obozu koncentracyjnego¹⁴.

Akcja zwalczania środowiska homoseksualistów osłabła tylko w czasie XI Letnich Igrzysk Olimpijskich w Berlinie (1-16 sierpnia 1936 r.). W związku z przyjazdem do stolicy Niemiec wielu zagranicznych gości otwarto niektóre lokale dla homoseksualistów, a policji nakazano, by nie zatrzymywała odwiedzających je cudzoziemców. Był to jednak epizodyczny wyjątek, który nie doprowadził do przerwania polityki represji. Należy też zwrócić uwagę na to, że intensyfikacja represji miała miejsce przed rozpoczęciem Olimpiady, by można było je „złagodzić” podczas jej trwania¹⁵.

Paragraf 175 był przez Trzecią Rzeszę stosowany wyłącznie wobec mężczyzn narodowości niemieckiej będących obywatelami Rzeszy Niemieckiej. Do osób tych, określanych terminem *Reichsdeutsch* (RD), prawodawstwo hitlerowskie zaliczało także po 14 marca 1938 r. Austriaków. Paragrafu 175 nie stosowano natomiast wobec Żydów, Polaków i innych narodowości na terenach okupowanych przez Niemcy. Himmler bowiem był przekonany, że homoseksualizm rozkłada morale narodu i prowadzi do jego biologicznego osłabienia, a zatem występowanie homoseksualizmu wśród narodów podbitych uważał za korzystne z punktu widzenia celów politycznych nazistowskich Niemiec. Wyjątek stanowiła okupowana Holandia, której prawo zostało zunifikowane z prawem Trzeciej Rzeszy. Do prześladowań homoseksualistów na większą skalę jednak nie doszło. Powodem tego z jednej strony była niechęć do współpracy części holenderskiej policji, a z drugiej

¹² B. Jellonnek, *Homosexuelle unter dem Hakenkreuz...*, s. 100-139; H.G. Stümke, R. Finkler, *Rosa Winkel...*, s. 212-217, 262-263, 505.

¹³ R. Lautmann, W. Grikschat, E. Schmidt, *Der rosa Winkel in den nationalsozialistischen Konzentrationslagern*, w: R. Lautmann (Hrsg.), *Seminar: Gesellschaft und Homosexualität*, Frankfurt am Main 1977, s. 364.

¹⁴ C. Schoppmann, *Nationalsozialistische Sexualpolitik und weibliche Homosexualität*, Pfaffenweiler, 1991, s. 196.

¹⁵ „Przed Olimpiadą nie tylko oczyszczono ulice z żebraków i włóczęgów, którzy powędrowali do domów pracy lub obozów koncentracyjnych, lecz także oczyszczono miasta i kąpieliska z wielu prostytutek i homoseksualistów. W obozach koncentracyjnych miano ich wychować do pożyteczniejszych prac”. Cyt. za: R. Höss, *Autobiografia Rudolfa Hössa, komendanta obozu oświęcimskiego*, Kraków 2003, s. 60.

przeciążenie jej innymi zadaniami (obławy na ukrywających się Żydów, inwigilacja środowisk antyfaszystowskich)¹⁶.

Drugim wyjątkiem były ziemie czeskie anektowane przez Rzeszę na mocy układu monachijskiego w 1938 r. (tzw. Kraj Sudecki, *Sudetenland*). Zamieszkująca w mniejszości Kraj Sudecki ludność czeska uzyskała wówczas prawo opcji i mogła wybrać obywatelstwo Rzeszy lub Czecho-Słowacji (istniejącej do 15 marca 1939 r.)¹⁷. Przymuszczalnie powodem osadzenia w KL Auschwitz trzech Czechów pochodzących z Kraju Sudeckiego z paragrafu 175 było przyjęcie przez nich statusu obywateli Rzeszy.

Przykładem braku zainteresowania ze strony nazistowskich Niemiec problemem homoseksualizmu w krajach okupowanych i satelickich jest Francja, gdzie np. ministrem wychowania w rządzie reżimu Vichy był homoseksualista. Kiedy w 1942 r. otwierano w Paryżu wystawę rzeźb nazistowskiego artysty Arno Bekera, przemówienie wygłosił Jean Cocteau – wybitny francuski poeta, dramaturg i reżyser filmowy, którego homoseksualizm był powszechnie znany¹⁸. Homoseksualiści byli jednak prześladowani na anektowanych przez Niemcy terenach Alzacji i Lotaryngii, które, podobnie jak Holandię, Hitler zamierzał zgermanizować. Natomiast reżim Vichy, wzorując się na hitlerowskich Niemczech, sam wprowadził 6 sierpnia 1942 r. ustawę penalizującą homoseksualizm¹⁹.

Wyjątek w karaniu osób innej narodowości za homoseksualizm stanowiła sytuacja, gdy doszło do stosunku homoseksualnego między Niemcem a np. Polakiem czy Żydem. Wówczas obie strony były surowo karane nie tylko za naruszenie paragrafu 175, ale przede wszystkim za tzw. przestępstwo zhańbienia rasy (*Rassenschande*). Niemca kierowano z reguły do obozu koncentracyjnego, a jego partnera karano śmiercią, w obu przypadkach bez procesu sądowego. Dotyczyło to także stosunków heteroseksualnych pomiędzy Niemcami a Polakami lub Żydami.

Paragrafu 175 nigdy nie rozszerzono na związki lesbijskie, mimo iż naziści rozważali taką możliwość. Wyjątek stanowiła anektowana do Rzeszy Austria, gdzie utrzymano w mocy paragraf 1291b austriackiego kodeksu karnego, który przewidywał karalność kobiet z powodu przeciwnego naturze nierządu (*widernatürliche Unzucht*). Zwolennikami karalności związków lesbijskich byli tacy prawnicy nazistowscy jak Rudolf Klare i Hans Frank oraz członkowie kierowanej przez Franka Akademii Prawa Niemieckiego (*Akademie für Deutsches Recht*). Himmler jednak nie widział większego zagrożenia dla zdolności reprodukcyjnych narodu niemieckiego ze strony kobiecego homoseksualizmu. Ten pogląd podzielał również minister sprawiedliwości Rzeszy Otto Thierack i inni prawnicy nazistowscy. Jednakże w praktyce dochodziło w nazistowskich Niemczech do represjonowania lesbijek, w tym także do kierowania ich do KL Ravensbrück, gdzie otrzymywały

¹⁶ P. Koenders, *Die Bekämpfung der Homosexualität in den besetzten Niederlanden*, w: B. Jellonnek, R. Lautmann (Hrsg.), *Nationalsozialistischer Terror gegen Homosexuelle, Verdrängt und ungesühnt*, Paderborn 2002, s. 263-272.

¹⁷ P. M. Majewski, *Niemcy sudeccy 1848-1948. Historia pewnego nacjonalizmu*, Warszawa 2007, s. 399-400.

¹⁸ G. L. Mosse, *Die Politik gegen Lesben und Schwule im Kontext nationalsozialistischer Machtausübung*, w: *Der homosexuellen NS-Opfer gedenken*, Berlin 1999, s. 26.

¹⁹ M. Kramp, *Homosexuelle im besetzten Frankreich 1940-1944/45*, w: B. Jellonnek, R. Lautmann (Hrsg.), *Nationalsozialistischer Terror gegen Homosexuelle...*, s. 273-298.

kategorię więźniarek politycznych lub społecznych. Skala tych represji jest jednak trudna do oszacowania²⁰.

Na podstawie paragrafu 175 skazano w okresie Trzeciej Rzeszy około 50 tys. homoseksualistów, spośród których od 5 do 15 tys. osadzono w obozach koncentracyjnych. Jako obywatele niemieccy posiadający kategorię narodowościową *RD* (*Reichsdeutsche*), więźniowie z paragrafu 175 nie podlegali selekcjom na śmierć przeprowadzanym w obozach przez lekarzy *SS* wśród chorych i wycieńczonych więźniów. Mieli też łatwiejszy dostęp do funkcji obozowych, obsadzanych przeważnie przez Niemców. Nie znaczy to jednak, że ich położenie było znacząco lepsze od pozostałych więźniów. Także oni podlegali brutalnemu rygorowi obozowemu ze wszystkimi tego konsekwencjami, ginęli na skutek panujących w obozie warunków bytowych czy wyniszczającej pracy, a także byli poddawani eksperymentom medycznym. Środkiem „wychowawczym” stosowanym wobec więźniów z różowym trójkątem, który miał spowodować zmianę ich orientacji na heteroseksualną, była przede wszystkim ciężka praca. Szacuje się, że w obozach koncentracyjnych zginęło około 2/3 więźniów osadzonych tam na podstawie paragrafu 175²¹.

Homoseksualistów poddawano też zabiegom kastracji. Na podstawie ustawy o profilaktyce obciążonego dziedzicznie potomstwa (*Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses*) z 14 lipca 1933 r. homoseksualiści byli poddawani kastracji „dobrowolnej”, co powodowało zwolnienie z więzienia lub obozu. Natomiast na podstawie ustawy przeciw niebezpiecznym recydywistom i środkach zabezpieczenia i poprawy (*Gesetz gegen gefährliche Gewohnheitsverbrecher und Maßregeln der Sicherung und Besserung*) z 24 listopada 1933 r. przeprowadzano na homoseksualistach kastracje przymusowe. Do połowy 1943 r. poddano w Niemczech przymusowej kastracji około 2300 mężczyzn, w tym wielu homoseksualistów²².

Dokładne ustalenie liczby ofiar, zarówno uwięzionych, jak i zmarłych w obozach koncentracyjnych, nie jest możliwe ze względu na braki źródłowe oraz zbyt późne podjęcie badań. Utrzymanie w RFN do 1969 r. hitlerowskiego ustawodawstwa penalizującego homoseksualizm spowodowało, że badania nad tą tematyką rozpoczęto tam dopiero pod koniec lat 70. XX w. Niemożliwe było już wtedy dotarcie do wielu świadków, zaginęło też wiele dokumentów²³. Obecny stan badań pozwala jedynie na częściowe ustalenie liczebności więźniów z paragrafu 175 w poszczególnych obozach oraz ich losów²⁴. Więźniowie z paragrafu 175 stanowili formalnie i faktycznie odrębną kategorię więźniów oznaczonych różowym trójkątem, przyszytym do odzieży obozowej. Na tle pozostałych kategorii więźniów byli najmniej liczni, co stanowi dla badacza dodatkową trudność (mała ilość relacji, dokumentów). Zdarzały się też przypadki, że aresztowanych za homoseksualizm kierowano do obozów jako więźniów kryminalnych lub społecznych, gdzie nosili zielone lub czarne trójkąty²⁵.

²⁰ C. Schoppmann, *Zeit der Maskierung. Zur Situation lesbischer Frauen im Nationalsozialismus*, w: tamże, s. 30-42; C. Schoppmann, *Zur Situation lesbischer Frauen in den Konzentrationslagern*, w: O. Mußmann (Hrsg.), *Homosexuelle in Konzentrationslagern...*, s. 139-144.

²¹ B. Jellonnek, *Homosexuelle unter dem Hakenkreuz...*, s. 33, 328; C. Schoppmann, *Zeit der Maskierung...*, s. 32; H.G. Stümke, R. Finkler, *Rosa Winkel...*, s. 262-267.

²² B. Jellonnek, *Homosexuelle unter dem Hakenkreuz...*, s. 150-171.

²³ H.-G. Stümke, R. Finkler, *Rosa Winkel...*, s. 261.

²⁴ R. Lautmann, *Homosexuelle in den Konzentrationslager: Zum Stand der Forschung*, w: O. Mußmann (Hrsg.), *Homosexuelle in Konzentrationslagern...*, s. 31-38.

²⁵ J. Müller, *Praxis polizeilicher Vorbeugungshaft*, w: tamże, s. 39-43.

Pierwszym obozem koncentracyjnym, do którego skierowano więźniów z paragrafu 175 był KL Dachau. W przeciągu 12 lat istnienia tego obozu (od wiosny 1933 r.) uwięziono w nim 574 więźniów z paragrafu 175, co stanowi 0,3% ogółu uwięzionych. Spośród nich zwolniono 99, do innych obozów przeniesiono 212, zginęło 83, a przeżyło 139. 25 kwietnia 1945 r., a więc na cztery dni przed wyzwoleniem KL Dachau, na 67 665 więźniów znajdowało się 110 więźniów z różowym trójkątem, co stanowiło 0,15%. Odsetek więźniów z paragrafu 175 wśród niemieckojęzycznych więźniów KL Dachau wahał się w różnych okresach pomiędzy 1,25% a 1,9% i nie przekroczył 2%. Pierwszego więźnia z paragrafu 175 skierowano do KL Dachau 12 marca 1934 r., a ostatniego 20 kwietnia 1945 r. Pierwszy przypadek śmierci więźnia z różowym trójkątem miał miejsce w KL Dachau 28 sierpnia 1937 r. Więźniowie z paragrafu 175 byli kierowani do KL Dachau zarówno bezpośrednio, jak i z KL Buchenwald i obozu męskiego KL Ravensbrück²⁶.

Nie jest znana precyzyjna liczba więźniów z paragrafu 175 osadzonych w istniejącym w latach 1933-1939 KL Lichtenburg, który od 1 czerwca 1934 r. podlegał administracji KL Dachau. Na podstawie dostępnych źródeł wiadomo, że w grudniu 1934 r. przebywało tam około 200 homoseksualistów. Natomiast w czerwcu 1935 r. na 2117 więźniów przebywających w więzieniach na terenie Prus było 513 homoseksualistów (24,23%), z czego 325 w KL Lichtenburg stanowiących wtedy aż 46,03% ogółu uwięzionych.

Na podstawie niepełnego materiału źródłowego ustalono, że w KL Sachsenhausen uwięziono co najmniej około 1000 więźniów z paragrafu 175, spośród których zginęło ponad 600. Znane są dane personalne 596 więźniów z paragrafu 175 osadzonych w KL Sachsenhausen, w tym 195, którzy nie przeżyli obozu. Więźniów z różowym trójkątem kierowano w KL Sachsenhausen do szczególnie ciężkich prac w obozowej klinkierni, która od kwietnia 1941 r. stanowiła samodzielny podobóz (*Klinkerwerk*). Miejscem przeznaczenia więźniów z różowym trójkątem była tzw. karna kompania podobozu *Klinkerwerk* (*Strafkommando Außenlager Klinkerwerk – SK Klinker*). Ginęli tam oni od ciężkiej pracy przy wydobywaniu gliny oraz brutalnego traktowania, ale także na skutek licznych samobójstw. Wielu więźniów z różowym trójkątem znalazło się wśród ofiar zbiorowych egzekucji dokonywanych w *SK Klinker*. Wreszcie na więźniach z paragrafu 175 osadzonych w KL Sachsenhausen przeprowadzono też zabiegi kastracji. Z powodu znacznie większej niż w innych obozach liczby więźniów z paragrafu 175 oraz wspomnianego ich traktowania określano KL Sachsenhausen jako tzw. Auschwitz homoseksualistów (*Auschwitz der Homosexuellen*)²⁷.

Znane są dane co najmniej 463 więźniów z paragrafu 175 deportowanych do KL Buchenwald, z których około 2/3 zginęło. Pomiedzy końcem czerwca a połową sierpnia 1942 r. zarejestrowano w KL Buchenwald 107 więźniów z paragrafu 175. W tym czasie zginęło 21 spośród nich. Co najmniej 228 więźniów z paragrafu 175 przeniesiono z KL Buchenwald do komand zewnętrznych i innych obozów. W dniu wyzwolenia – 11 kwietnia 1945 r. – znajdowało się w KL Buchenwald 81 więźniów z różowym trójkątem. Wiosną 1938 r. w ramach akcji *Arbeitsscheu Reich* skierowano do KL Buchenwald około 4500 tzw. więźniów aspołecznych, w tym wielu

²⁶ A. Knoll, *Homosexuelle Häftlinge im KZ Dachau...*, w: tamże, s. 67-71.

²⁷ J. Müller, *Homosexuelle in den Konzentrationslagern Lichtenburg und Sachsenhausen – Werkstatt-berichte*, w: tamże, s. 72-93; R. Höss, *Autobiografia...*, s. 62.

homoseksualistów. Jednakże zarejestrowano ich jako więźniów aspołecznych oznaczonych czarnym trójkątem²⁸.

Część więźniów z paragrafu 175 została przeniesiona z KL Buchenwald do utworzonego w sierpniu 1943 r. komanda zewnętrznego Dora koło Nordhausen, które w październiku 1944 r. zostało przekształcone w samodzielny KL Mittelbau-Dora. W obozie tym – zlokalizowanym przy ogromnej podziemnej fabryce (*Mittelwerk GmbH*), w której m.in. produkowano pociski V-1 i V-2 – umieszczono około 60 tys. więźniów, spośród których około 20 tys. zginęło. Do KL Mittelbau-Dora skierowano co najmniej 839 więźniów z różowym trójkątem. Znane są dane osobowe 153 z nich²⁹.

W obozie męskim KL Ravensbrück umieszczono 168 więźniów z paragrafu 175, co stanowiło 0,8% ogółu więźniów tego obozu. Trzech z nich zwolniono z obozu. Śmiertelność wyniosła 45 więźniów, co stanowi 26,7%. Pierwszych 9 więźniów z paragrafu 175 przybyło do obozu męskiego KL Ravensbrück 8 kwietnia 1941 r. w liczącym 300 więźniów transporcie z niemieckiej karnej kompanii w KL Dachau. Największa liczba więźniów z paragrafu 175, wynosząca 27 osób, przybyła do obozu męskiego KL Ravensbrück 18 lipca 1942 r. w transporcie 400 więźniów z KL Flossenbürg³⁰. Kierowanie więźniów z różowym trójkątem do niewielkiego obozu męskiego w KL Ravensbrück, który był przede wszystkim największym obozem kobiecym w Trzeciej Rzeszy, miało związek z pewną zmianą polityki Himmlera wobec homoseksualistów w 1944 r. Himmler polecił wówczas przeprowadzenie swego rodzaju eksperymentu polegającego na umieszczeniu wyselekcjonowanych więźniów z paragrafu 175, rokujących według władz obozowych nadzieję na zmianę orientacji seksualnej, w bezpośredniej bliskości osadzonych w KL Ravensbrück prostytutek (więźniarki aspołeczne). Ci, którzy nawiązali z nimi stosunki heteroseksualne byli zwalniani z obozu³¹.

Do KL Neuengamme deportowano kilkuset więźniów z paragrafu 175, spośród których zginęło co najmniej 33. Znane są dane 72 więźniów z różowym trójkątem osadzonych w KL Neuengamme i jego podobozach oraz 31, co do których nie ma pełnej pewności³².

Podane przykłady pokazują, że do poszczególnych obozów koncentracyjnych na terenie „starej” Rzeszy deportowano przeciętnie po kilkuset więźniów z paragrafu 175. Oprócz wymienionych obozów więźniów z paragrafu 175 kierowano też do KL Flossenbürg, KL Gross-Rosen, KL Hamburg-Fuhlshüttel, KL Natzweiler, a także obozu karnego Neustrom w Dolnej Saksonii. W ostatnim z wymienionych – tzw. Lager V Neustrom, należącym do kompleksu tzw. *Emslandlager* – więźniowie z różowym trójkątem wykonywali szczególnie ciężkie prace fizyczne przy osuszaniu bagien. Trudności z ustaleniem dokładnej liczby więźniów deportowanych do poszczególnych obozów koncentracyjnych z powodu naruszenia paragrafu 175 pokazuje przyjmowany w literaturze niemieckiej przedział od 5 do 15 tys., czasem „uśredniany” do 10 tys. osób. Niemieccy badacze obejmują tymi liczbami

²⁸ W. Röhl, *Homosexuelle Häftlinge im Konzentrationslager Buchenwald 1937 bis 1945*, w: O. Mußmann (Hrsg.), *Homosexuelle in Konzentrationslagern...*, s. 94-104.

²⁹ O. Mußmann, *Häftlinge mit rosa Winkel im KZ Mittelbau-Dora*, w: tamże, s. 133-138.

³⁰ B. Strebel, *Die „Rosa-Winkel-Häftlinge” im Männerlager des KZ Ravensbrück*, w: tamże, s. 105-114.

³¹ J. Müller, *Homosexuelle in den Konzentrationslagern Lichtenburg und Sachsenhausen...*, w: tamże, s. 72-93; R. Höss, *Autobiografia...*, s. 63-64.

³² J. Michelsen, *Homosexuelle im Konzentrationslager Neuengamme*, w: O. Mußmann (Hrsg.), *Homosexuelle in Konzentrationslagern...*, s. 126-132.

nie tylko więźniów z różowym trójkątem, ale także tych homoseksualistów, których zarejestrowano w obozach jako więźniów aspołecznych, kryminalnych, bądź politycznych³³.

WIĘZNIOWIE OSADZENI NA PODSTAWIE PARAGRAFU 175 W KL AUSCHWITZ

W niemieckich obozach koncentracyjnych na obszarze okupowanych ziem polskich Niemców-więźniów skazanych z paragrafu 175 było niewiele. Wynikało to prawdopodobnie z peryferyjnego położenia tych obozów. KL Auschwitz znajdował się na wschodnich rubieżach Rzeszy Niemieckiej – terenach czysto polskich (wcielonych w 1939 r. do Rzeszy), podobnie jak KL Lublin (Majdanek) i KL Płaszów (w Generalnym Gubernatorstwie, a więc ziemiach zamieszkałych w przeważającej większości przez Polaków). Ponadto wpływ na liczebność więźniów z różowym trójkątem w obozach położonych na terenie okupowanych ziem polskich miał też niewątpliwie spadek liczby skazanych z paragrafu 175, jaki nastąpił w Niemczech od 1939 r.

Joachim Neander – w artykule pt. *Dla moich towarzyszy – Karl...*, zamieszczonym w biuletynie Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau „Pro Memoria” – szacuje liczbę więźniów osadzonych w KL Auschwitz z powodu homoseksualizmu na 97 osób, z których 96 było Niemcami. Autor ten określa te osoby jako „gejów” i nie podaje żadnego wykazu nazwisk ani bazy źródłowej, która przypuszczalnie była szersza niż zasoby archiwalne Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau³⁴. Jest to najwyższy z dotychczasowych szacunków homoseksualistów osadzonych w KL Auschwitz³⁵. Z artykułu wynika, że podana przez Joachima Neandera liczba obejmuje także więźniów politycznych i kryminalnych, którzy dodatkowo byli skazani z paragrafu 175, a także przestępców obyczajowych. Więźniem kryminalnym (*Berufsverbrecher-BV*) był np. wymieniony w tym artykule Franz W. (nr 15532) – zawodowy przestępca, skazany 28 listopada 1938 r. za „zboczony nierząd oraz szantaż i kradzież na tle homoseksualnym”³⁶. Z kolei również wymieniony przez J. Neandera Michael U. (nr 113811) posiadał kategorię przestępcy seksualnego (*Sittlichkeitsverbrecher – SV*). Był on homoseksualistą i kryminalistą, który w obozie również dopuścił się przestępstwa na tle seksualnym³⁷.

³³ W. Röhl, *Homosexuelle Häftlinge im Konzentrationslager Buchenwald...*, w: tamże, s. 97; H.-G. Stümke, R. Finkler, *Rosa Winkel...*, s. 268-338.

³⁴ J. Neander, *Dla moich towarzyszy – Karl...*, „Pro Memoria” nr 19, Oświęcim 2003, s. 80-83.

³⁵ Por.: H.-G. Stümke, R. Finkler, *Rosa Winkel...*, s. 295-297; J. Hutter, *Konzentrationslager Auschwitz: Die Häftlinge mit dem rosa Winkel*, w: O. Mußmann (Hrsg.), *Homosexuelle in Konzentrationslagern...*, s. 120-122.

³⁶ Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau (dalej: APMA-B). D-Au I-3a/316. Akta Wydziału Zatrudnienia, t. 4, k. 338, 353; J. Neander, tamże.

³⁷ APMA-B. D-Au II-2/1. Meldunki karne, t.3, k. 358-359. Protokół przesłuchania więźnia Michaela U. z 18.1.1944 r.; J. Neander, tamże.

Kategorię SV RD posiadali także m.in.: więzień nr 113509 (†4.5.1943), więzień nr 113584 (†19.4.1943), więzień nr 113674 (†10.5.1943), więzień nr 113817 (†31.5.1943), więzień nr 113875 (†13.4.1942), więzień nr 113907 (†23.6.1943), więzień nr 113912 (†20.4.1943), więzień nr 114072 (†26.5.1943), Hermann B. (nr 113452, †12.9.1944), Hans P. (nr 113565, †25.8.1944), Ernst W. (nr †113614, †16.12.1943), Robert E. (nr 113660, †16.7.1943), Hans G. (nr 113672, †16.7.1943), Karl R. (nr 113759, †22.1.1944), Alfred T. (nr 113809, †28.10.1943), Richard K. (nr 113904, †12.4.1944)

Na podstawie częściowo zachowanych materiałów archiwalnych po byłym KL Auschwitz ustalono dane co najmniej 77 więźniów osadzonych na podstawie paragrafu 175. Podstawą do ustalenia tych danych były przede wszystkim listy transportowe więźniów (tzw. *Zugangslisten*), zachowane w większej liczbie za 1941 r., a także książki stanów dziennych obozu (*Staerkebücher*), zbiór fotografii obozowych, listy transportowe więźniów przeniesionych do innych obozów lub z innych obozów do KL Auschwitz oraz powojenna korespondencja dotycząca więźniów z paragrafu 175³⁸. Ze względu na częściowo zachowaną bazę źródłową szacunek ten jest niewątpliwie niepełny. Jeśli jednak przyjąć go za pewną podstawę orientacyjną, to na 400 tys. więźniów i więźniarek zarejestrowanych w KL Auschwitz osadzeni na podstawie paragrafu 175 stanowili co najmniej 0,019%.

Niski udział procentowy więźniów z różowym trójkątem w ogólnym stanie obozu potwierdzają tajne meldunki konspiracji więźniarskiej z 1944 r. 20 stycznia 1944 r. na 80 839 uwięzionych (53 786 więźniów i 27 053 więźniarki) znajdowało się 22 więźniów z różowym trójkątem, co stanowi 0,027% ogółu uwięzionych i 0,040% więźniów. Z kolei w dniu 21 sierpnia 1944 r. w KL Auschwitz było uwięzionych 28 więźniów z paragrafu 175, z czego 21 w obozie macierzystym, 2 w Birkenau i 5 w podobozach. Tego dnia stan obozu wynosił 104 878 uwięzionych, w tym 65 934 więźniów i 38 944 więźniarki. Więźniowie z różowym trójkątem stanowili zatem 0,026% ogółu uwięzionych i 0,042% osadzonych w obozie mężczyzn. Stan więźniów z różowym trójkątem utrzymał się niezmienny w meldunku z 2 września 1944 r. Natomiast w grudniu 1944 r. liczba więźniów z paragrafu 175 spadła do 21³⁹. Można zatem przyjąć, że przeciętny stan więźniów z różowym trójkątem w 1944 r. oscylował w przedziale od 20 do 30 osób na ogólny stan obozu wynoszący kilkadziesiąt tysięcy, a okresowo przekraczający 100 tys. więźniów i więźniarek. Należy zwrócić uwagę na to, że w 1944 r. stany liczebne KL Auschwitz osiągnęły najwyższy pułap w historii obozu⁴⁰. Przynajmniej więc liczebność więźniów z różowym trójkątem także była wyższa niż w poprzednich latach, co do których nie dysponujemy odpowiednimi danymi.

Spośród wspomnianych 77 więźniów w KL Auschwitz zginęło co najmniej 43, natomiast 17 przeniesiono do innych obozów koncentracyjnych, 1 z przeniesionych doczekał wyzwolenia, a 1 został wyzwolony w nieznanych okolicznościach, miejscu i czasie. Los 32 więźniów pozostaje nieznanymi.

Więźniowie ci w przeważającej większości byli narodowości niemieckiej. Ernst E. (nr nieznanymi) był niemieckim Żydem. Ponadto kategorię więźnia z paragrafu 175 otrzymało trzech Czechów: Wenzel N., Leopold S. i Franz Z. (numery nieznanymi). Zostali oni skierowani do obozu z Kraju Sudeckiego przez placówki policji kryminalnej (*Kripo*) w Libercu (Reichenberg) i Opawie (Troppau)⁴¹. W zachowanych dokumentach obozowych figurują oni jako *Homosexuell Tscheche*. Najprawdopodobniej byli to Czesi, którzy na podstawie przyznanego im w 1938 r. na terenie Kraju Sudeckiego prawa opcji wybrali obywatelstwo Rzeszy. Z tego też powodu zostali objęci ustawodawstwem karnym obowiązującym Niemców.

i Josef K. (nr 125836, † 3.9.1944); APMA-B. D-Au III-5/4. Księga zgonów KL Auschwitz III, k. 10-15, 17, 33, 49, 59, 60.

³⁸ Patrz: załącznik nr 1.

³⁹ APMA-B. Materiały Ruchu Oporu. D-RO/85, t. II, k. 60, 116, 133; D-RO/86, t. III, k. 208.

⁴⁰ APMA-B. D-RO/85, t. II, k. 94-115. W dniu 22.8.1944 r. stan obozu wynosił łącznie z 30 tys. Żydów węgierskich nierejestrowanych w ewidencji obozowej – 135 168 więźniów i więźniarek.

⁴¹ APMA-B. D-Bu-3/1/1. KL-Buchenwald-Zugangslisten, t. 1, k. 81, 95.

Więźniów z różowym trójkątem kierowano do KL Auschwitz transportami zbiorowymi. Transport zbiorowy (*Sammeltransport*) obejmował przeważnie kilkudziesięciu więźniów sprowadzanych z różnych więzień. W jednym wagonie-więźniarce transportowano do 56 więźniów. Niemieckie Koleje Państwowe (*Deutsche Reichsbahn*) posiadały 64 takie wagony, które przyłączano do kursujących pociągów osobowych, poruszających się po ustalonych trasach – „kręgach” (*Ring*). Trasy te pokrywały cały obszar Trzeciej Rzeszy, Generalnego Gubernatorstwa, Austrii (*Ostmark*) i Protektoratu Czech i Moraw. Było ich ogółem siedemnaście. Każdy „krąg” miał do siedmiu „obiegów” (*Umlauf*), obsługiwanych przez wagon-więźniarkę w poszczególnych dniach tygodnia za wyjątkiem niedziel. Według rozkładu jazdy ważnego od 6 października 1941 r. KL Auschwitz znajdował się w IV kręgu południowym (*Südring*) oraz w pierwszym obiegu (*erster Umlauf*) w piątki. Kurs pociągu z wagonem-więźniarką w tym obiegu odbywał się po następującej trasie: Bytom (godzina 5.43) – Katowice-Trzebinia-Kraków-Oświęcim – (godzina 19.46) – Katowice-Bytom (godzina 22.42). Bytom był stacją wyjściową dla tego obiegu. Tutaj dostarczano więźniów z innych kierunków (kręgów i obiegów). W Bytomiu przeładowywano więźniów przeznaczonych m.in. do KL Auschwitz⁴².

Transporty zbiorowe przybywały do KL Auschwitz przeważnie z terenów tzw. starej Rzeszy, Protektoratu Czech i Moraw i ziem polskich wcielonych w 1939 r. do Rzeszy. Bliższe dane na temat transportów zbiorowych, jakimi przywożono więźniów z paragrafu 175, oraz kierujących ich do obozu placówek policji można ustalić na podstawie wspomnianych *Zuganglisten* z 1941 r. Więźniowie ci pochodzili przeważnie z terenu Pomorza, Śląska i Prus Wschodnich, a więc peryferyjnych obszarów Rzeszy.

Zidentyfikowanych 77 więźniów z różowym trójkątem przywieziono w transportach zbiorowych z 18 kwietnia 1941 r., 2, 8, 9, 23, 28 i 30 maja 1941 r., 6, 20 i 29 czerwca 1941 r., 25 lipca 1941 r., 8, 22, 29 sierpnia 1941 r., 12, 19, 26 września 1941 r., 3, 5, 10, 25 i 31 października 1941 r., 7, 25, 27 i 28 listopada 1941 r., 5, 6 i 18 grudnia 1941 r., 2 stycznia 1942 r., 6 marca 1942 r., 24 kwietnia 1942 r., 16 października 1942 r., 1 marca 1943 r. i 11 czerwca 1943 r., a także w pojedynczym transporcie z 17 stycznia 1942 r., transportach z Katowic z 25 listopada 1941 r., 24 czerwca 1942 r. i 9 czerwca 1944 r. oraz w transportach z KL Dachau 8 maja 1941 r., 7 i 26 listopada 1944 r., z KL Mauthausen 1 grudnia 1944 r. oraz z KL Flossenbürg 2 września 1942 r., 5 grudnia 1943 r. i 6 stycznia 1944 r. Deportowani w transportach zbiorowych zostali skierowani do obozu przez placówki *Kripo* w Schwerinie, Szczecinie (Stettin), Królewcu (Königsberg), Tylży (Tilsit), Libercu (Reichenberg), Opawie (Troppau), Wrocławiu (Breslau), Opolu (Oppeln) i Katowicach. W wymienionych transportach znajdowało się od jednego do kilku więźniów z paragrafu 175. Najwięcej więźniów tej kategorii, bo po 4, przywieziono w transportach zbiorowych 22 i 29 sierpnia 1941 r. Natomiast jednorazowo z innego obozu koncentracyjnego najwięcej więźniów z paragrafu 175 – po 3 – przeniesiono 2 września 1942 r. z KL Flossenbürg i 1 grudnia 1944 r. z KL Mauthausen. W drugim z tych transportów na niespełna siedem tygodni przed ewakuacją KL Auschwitz przywieziono z KL Mauthausen 1120 więźniów-fachowców (numery od 201231 do 202352). Wśród nich znajdowali się więźniowie z paragrafu 175: Ernst P., Friedrich S. i Anatol S. (numery nieznane)⁴³.

⁴² D. Czech, *Kalendarz wydarzeń w KL Auschwitz*, Oświęcim 1992, s. 50; *Kursbuch für die Gefangenewagen. Gültig vom 6 Oktober 1941 an. Dokumente zur Eisenbahngeschichte*, Mainz 1979.

⁴³ Patrz: załączniki nr 1 i 2.

Georg P. (nr 190309) dostał się do KL Auschwitz 28 lipca 1944 r. w transporcie ewakuacyjnym z KL Lublin-Majdanek⁴⁴. Przebywał w KL Auschwitz do stycznia 1945 r., kiedy ewakuowano go do KL Mauthausen⁴⁵.

W niektórych transportach zbiorowych znajdowali się więźniowie skierowani z innych obozów koncentracyjnych. I tak na przykład więźniów Ernsta E. deportowano z KL Gross-Rosen w transporcie zbiorowym z 16 października 1942 r., Karla G. (nr 124630) z KL Neuengamme w transporcie zbiorowym z 11 czerwca 1943 r., a Herbera K. (nr nieznany) przywieziono w nieznanym czasie z KL Flossenbürg. Nie ustalono, jakimi transportami deportowano trzech wspomnianych więźniów-Czechów (numery nieznane).

Pełnymi danymi odnośnie do deportacji więźniów z paragrafu 175 do KL Auschwitz dysponujemy tylko za 1941 r. W tym roku skierowano do KL Auschwitz 47 więźniów tej kategorii na 17 270 więźniów i 9997 radzieckich jeńców wojennych osadzonych wtedy w obozie⁴⁶, co stanowi 0,172%. Przepuszczalnie w 1941 r. deportowano do KL Auschwitz najwięcej więźniów z różowym trójkątem. W następnych latach liczba deportacji najprawdopodobniej spadła, co miało związek z malejącą od 1939 r. liczbą osób skazywanych w Niemczech z paragrafu 175.

Co najmniej 35 więźniów osadzonych w KL Auschwitz na podstawie paragrafu 175 posiadało dodatkowo kategorię więźnia politycznego-Niemca (*RD Polit.*). Byli to: Anton B. (nr 15762), Oskar B. (nr 20281), Kurt B. (nr 23520), Theodor B. (nr 21018), Kurt B. (nr 16642), Walter D. (nr 20285), Emil D. (nr 20169), Alfred F. (nr 22375), Paul G. (nr 20696), Karl G. (nr 124630), Friedrich H. (nr nieznany), Otto H. (nr 21305), Walter J. (nr 20280), Willi K. (nr 20286), Egbert K. (nr 21001), Josef K. (nr 18747), Friedrich K. (nr 15766), Franz L. (nr 20153), Paul L. (nr 20149), Otto L. (nr 26527), Rudolf v. M. (nr 16962), Waldemar M. (nr 21410), Walter P. (nr 21409), August P. (nr 22512), Günther P. (nr 15761), Willi P. (nr 17116), Hugo P. (nr 20698), Franz R. (nr 21389), Fritz R. (nr 23518), Richard S. (nr 22298), Erwin S. (nr 20150), Theodor S. (nr 15526), Heinz S. (nr 23712), Maximillian S. (nr 15097) i Fritz S. (nr 25182). Niektórzy posiadali też dodatkowo kategorię więźnia kryminalnego-Niemca (*RD BV*), jak Albert S. (nr 15555), Hermann B. (nr 23760), Erwin J. (nr 24809), Johann M. (nr 21096) i Herbert S. (nr 21095) lub aspołecznego (*RD Aso*), jak Emil S. (nr 21404).

Na podstawie zachowanych aktów zgonu udało się ustalić, że 24 więźniów z paragrafu 175 osadzonych w KL Auschwitz było wyznania ewangelickiego, a 11 katolickiego.

Pod względem zajmowanego statusu społecznego reprezentowali oni szeroki przekrój zawodów: od inteligencji po rzemieślników, robotników i rolników. Wśród inteligentów znajdowali się: urzędnicy Theodor B., Leo K. (nr 17441), Friedrich K., Franz L. i Erwin S., kupcy Max G. (nr 23600), Willi K., Theodor S., Heinz S. i Ernst W. (nr nieznany), inżynierowie Karl L. (nr 24808) i Fritz S., pochodzący ze Szczecina aktor Kurt B., urzędnik policji Alfred D. (nr 23234), student Josef D. (nr 41615), duchowny Karl G., asesor sądowy Rudolf v.

⁴⁴ APMA-B. D-Au I-3a.766. Kartoteka komanda ślusarzy, k. 265. Transport ten, liczący ponad 1000 więźniów i więźniarek, wyruszył z Lublina pieszo 22 lipca 1944 r. Po kilku dniach marszu, podczas którego eskortujący go esesmani i żołnierze *Wehrmachtu* rozstrzelali słabych i chorych więźniów, transport załadowano do pociągu towarowego. W KL Auschwitz zarejestrowano z tego transportu 229 Żydów i 156 Czechów oraz 452 pozostałych więźniów, którzy otrzymali numery od 190188 do 190639. Por.: D. Czech, *Kalendarz...*, s. 716-717.

⁴⁵ APMA-B. D-Mau-3/10/44. Lista transportowa do KL Mauthausen z 25.1.1945 r., t. 12, k. 15.

⁴⁶ D. Czech, *Kalendarz...*, s. 120.

M. i lekarz Walter P. Wśród przedstawicieli innych zawodów zwracają też uwagę służący August P., ceramik Ernst R. (nr 26532), pomocnik biurowy Richard S., czy marynarz Max S. (nr 25875).

Najstarszym był urodzony w 1881 r. Alfred F., który został deportowany w wieku 60 lat 31 października 1941 r. i zginął niespełna miesiąc później – 28 listopada 1941 r. Najmłodszym urodzony w 1919 r. Friedrich H., którego deportowano 7 listopada 1944 r. z KL Dachau.

Okoliczności aresztowania więźniów osadzonych w KL Auschwitz z paragrafu 175 są znane w niewielu przypadkach.

Urodzony w 1904 r. i mieszkający w Düsseldorfie Ernst E. był obserwowany przez policję obyczajową jako niezonaty mężczyzna od 1935 r. W listopadzie 1940 r. policja zatrzymała mężczyznę uprawiającego prostytutkę homoseksualną. Podczas przesłuchania wymienił on wśród swoich klientów Ernsta E., którego w związku z tym aresztowano 22 listopada 1940 r. Ze względu na to, że był on Żydem, policja kryminalna była zobligowana poinformować o zatrzymaniu *Gestapo*, które założyło mu odrębne akta. Dnia 14 marca 1941 r. sąd grodzki w Essen na podstawie paragrafu 175 kodeksu karnego skazał Ernsta E. za „zboczony nierząd” na 4 miesiące więzienia z zaliczeniem aresztu śledczego. Policja kryminalna zwróciła się jednak do *Gestapo* o objęcie go tzw. aresztem prewencyjnym. Dlatego po odsiedzeniu zasądzonego wyroku Ernst E. został aresztowany przez berlińskie *Gestapo* i 16 maja 1941 r. deportowany do KL Buchenwald. W połowie września 1942 r. przeniesiono go do KL Gross-Rosen, gdzie po miesiącu został dołączony do transportu zbiorowego liczącego 156 więźniów i 37 więźniarek, który 16 października 1942 r. przybył do KL Auschwitz. Ernst E. zginął w KL Auschwitz 23 listopada 1942 r. Jego rodzice zginęli w obozie-getcie w Theresienstadt⁴⁷.

Karl G. został aresztowany w wieku 26 lat w 1938 r. na skutek denuncjacji przez zazdrosnego partnera. Na podstawie paragrafu 175 skazano go na rok więzienia. Po odsiedzeniu wyroku został objęty tzw. aresztem prewencyjnym i deportowany do KL Neuengamme. Tam skierowano go do pracy w charakterze pielęgniarza (*Pfleger*) w szpitalu więziarskim w podobozie w Wittenberdze. W związku z tym, że nie chciał wykonać polecenia zmniejszenia racji chleba dla chorych więźniów-Polaków, został w czerwcu 1943 r. wysłany w transporcie zbiorowym do KL Auschwitz razem z czterema innymi kolegami-*flegerami*. Prawdopodobnie dlatego, że jego postawa została uznana za bunt, otrzymał w KL Auschwitz dodatkowo kategorię więźnia politycznego. W KL Auschwitz przebywał do jego ewakuacji w styczniu 1945 r., w rezultacie której trafił do KL Mauthausen. Tam doczekał wyzwolenia⁴⁸.

Te dwa znane przykłady można przyjąć za reprezentatywne dla okoliczności aresztowania więźniów z paragrafu 175. Były nimi zwykle akcja policji lub denuncjacja. Następstwem aresztowania było skazanie wyrokiem sądowym, po którego odsiedzeniu niejednokrotnie obejmowano więźnia tzw. aresztem prewencyjnym (*Vorbeugungshaft*), co oznaczało deportację do obozu koncentracyjnego. Areszt prewencyjny stosowano wobec mężczyzn skazanych z paragrafu 175, którzy tak jak Karl G. mieli więcej niż jednego partnera, albo tak jak Ernst E. zostali uznani przez policję za kwalifikujących się do wysłania do obozu koncentracyjnego. Areszt

⁴⁷ APMA-B. D-RF-3/RSMA/154. Akta personalne placówek *Gestapo* Düsseldorf, k. 39-78, akta personalne więźnia Ernsta E.; J. Neander, tamże.

⁴⁸ The Gay Holocaust-Victims-Index (www.andrejkojamsky.com/mem/holocaust), dostęp 15.4.2014 r.; J. Neander, tamże.

prewencyjny był w zasadzie bezterminowy. Teoretycznie pewnym jego ograniczeniem mógł być paragraf 175a kodeksu karnego, który za „ciężki nierząd” przewidywał karę do 10 lat więzienia.

Analiza 43 znanych przypadków śmiertelnych wśród więźniów z różowym trójkątem osadzonych w KL Auschwitz, które miały miejsce w latach 1941-1942, skłania do przypuszczeń, że mogły być one spowodowane m.in. epidemią tyfusu, jaka w tym okresie kilkakrotnie wybuchła w obozie. Najszybciej zginęli: Walter P., przywieziony w transporcie zbiorowym z 10 października 1941 r. i Heinrich R. (nr 32603), przywieziony w transporcie zbiorowym z 24 kwietnia 1942 r. Zgon Heinricha R. nastąpił w dwa dni po przybyciu do obozu – 26 kwietnia 1942 r., a Waltera P. w pięć po przybyciu do obozu – 15 października 1941 r. Od 3 do 6 tygodni przeżyli w obozie: Ernst E., Alfred F., Leo K., Hermann K., Otto L., August P., Friedrich P., Ernst R. i Franz R.

Spośród 14 więźniów, których przeniesiono lub ewakuowano w 1945 r. z KL Auschwitz, 6 trafiło do KL Mauthausen, 4 do KL Buchenwald, a 3 do KL Flossenbürg. Egbert K. został przeniesiony w 1942 r. do Berlina, co być może oznaczało umieszczenie w berlińskim więzieniu Moabit.

Siedmiu więźniów z różowym trójkątem zostało osadzonych w areszcie obozowym w podziemiach bloku 11 w obozie macierzystym. Nie są znane bliższe przyczyny skierowania tych więźniów do aresztu obozowego. Albert S. został po raz pierwszy osadzony w areszcie obozowym 19 maja 1941 r., a więc 10 dni po deportacji do obozu. W bloku tym przebywał do 26 sierpnia 1941 r., kiedy skierowano go do karnej kompanii. Ponownie został osadzony w areszcie obozowym w dniach 26-27 września 1941 r. Miesiąc później – 1 listopada 1941 r. – zginął w obozie⁴⁹. Maximillian S. został skierowany do aresztu obozowego 2 listopada 1941 r. z polecenia wydziału politycznego, 11 listopada 1941 r. rozstrzelano go w pierwszej egzekucji, jaka odbyła się pod Ścianą Śmierci na dziedzińcu bloku 11, podczas której stracono 151 więźniów⁵⁰. Anton H. (nr 62863) został umieszczony w areszcie obozowym 26 grudnia, a Kurt B. (nr 16642) 29 grudnia 1942 r. ze względu na – jak to określono – bezpieczeństwo obozu (*Zur allgemeinen Lagersicherheit*). Obaj zostali zwolnieni 6 stycznia 1943 r. Natomiast Theodor S. przebywał w areszcie obozowym na polecenie wydziału politycznego od 22 stycznia do 11 lutego 1943 r., po czym został skierowany do karnej kompanii (adnotacja: *in die SK*)⁵¹. Nieznane są dalsze losy Antona H., Kurta B. i Theodora S. Od 28 lutego do 1 czerwca 1943 r. przebywał w areszcie obozowym na polecenie wydziału politycznego Wenzel G. (nr 15407)⁵². Również jego dalszy los jest nieznan. Wreszcie od 2 do 23 listopada 1943 r. na polecenie tego wydziału był więziony w areszcie obozowym Josef K. (nr 104548). Po zwolnieniu z aresztu obozowego skierowano go do podobozu oświęcimskiego *Janinagrube* przy kopalni węgla kamiennego „Janina” w Libiążu. Udało mu się przeżyć obóz. Okoliczności jego wyzwolenia nie są znane⁵³.

⁴⁹ APMA-B. D-Au I-3/1 a. Książka bunkra, t. 1a, k. 12, 31; D-Au I-5/3. Książka kostnicy, k. 34; Księgi zgonów. Akt zgonu nr 3499/1941 więźnia Alberta S.

⁵⁰ APMA-B. D-Au I-3/1a. Książka bunkra, t. 1a, k. 37; D. Czech, *Kalendarz...*, s. 103-105.

⁵¹ APMA-B. D-Au I-3/1b. Książka bunkra, t. 1b, k. 99, 112.

⁵² APMA-B. D-Au I-3a/1b. Książka bunkra, t. 1b, k. 129.

⁵³ APMA-B. D-Au I-3/2. Książka bunkra, t. 2, k. 59; D-Au III/Janinagrube/-5/1, nr inw. 29838; Zbiór korespondencji. Korespondencja nr 1895/78 dot. byłego więźnia Josefa K.

Nie można wykluczyć, że do KL Auschwitz, tak jak do KL Ravensbrück, kierowano także lesbijki z powodu przestępstw bardziej ważkich w oczach policji niż homoseksualizm. Nadawano im jednak kategorię więźniarek aspołecznych, kryminalnych lub politycznych. Brak źródeł nie pozwala na pozyczenie bliższych ustaleń dotyczących tych więźniarek.

Bardzo niewielka liczba więźniów z paragrafu 175 na tle ogólnego stanu obozu znalazła swoje odzwierciedlenie w relacjach i wspomnieniach byłych więźniów obozu. Na ich podstawie trudno jest wyciągnąć daleko idące wnioski na temat postrzegania więźniów z paragrafu 175 przez współtowarzyszy niedoli i ich losów obozowych. W relacjach i wspomnieniach byłych więźniów na temat homoseksualistów w obozie występują najczęściej nie więźniowie z różowym trójkątem, ale więźniowie kryminalni i funkcyjni oraz homoseksualiści bez bliższego sprecyzowania jakiej kategorii byli więźniami.

J. Neander trafnie zauważył, że:

„życie seksualne nie stanowiło dla ogromnej większości więźniów i więźniarek KL Auschwitz żadnego problemu. Warunki obozowe zmusiły ich do całkowitej rezygnacji ze sfery uczuciowej, zwłaszcza, że wszechobecny terror SS i kapo oraz chroniczne niedożywienie zabijały popęd płciowy i wygaszały odpowiednie reakcje fizyczne. (...) Życie płciowe w obozie było możliwe tylko dla tych, którzy mieli zapewnione lepsze warunki życia i należeli do wąskiej warstwy 'uprzywilejowanych', jak kapo, vorarbeiterzy, szrajberzy, flegery, blokowi, sztabowi itp. (...) Próba wyciągania wniosków, że wszyscy, którzy utrzymywali w KL Auschwitz homoseksualne związki byli gejami albo lesbijkami, nie jest jednak uprawniona. Jeszcze bardziej niesłuszne byłoby przypuszczenie, że owych więźniów (albo przynajmniej większość z nich) kierowano do obozu z powodu homoseksualizmu”⁵⁴.

Nic zatem dziwnego, że w relacjach byłych więźniów jako homoseksualiści występują przede wszystkim więźniowie funkcyjni. Wielu z nich było kryminalistami i jednostkami zdemoralizowanymi. Częste było utrzymywanie przez więźniów funkcyjnych stosunków homoseksualnych z posługującymi im nieletnimi więźniami, których w żargonie obozowym nazywano *piplami*. Niejednokrotnie dopuszczali się też przestępstw na tle seksualnym wobec innych więźniów, również młodocianych⁵⁵.

Przeanalizowane relacje byłych więźniów na temat homoseksualistów w obozie dotyczą głównie więźniów kryminalnych lub funkcyjnych i ich zachowań, w tym nadużyć na tle seksualnym⁵⁶. Występują też wzmianki dotyczące ogólnie zjawiska homoseksualizmu wśród więźniów⁵⁷.

⁵⁴ J. Neander, tamże. Chęć zwalczania zjawiska homoseksualizmu wśród niemieckich więźniów funkcyjnych była główną przyczyną decyzji Himmlera o utworzeniu w obozach koncentracyjnych domów publicznych. Por.: H. Langbein, *Ludzie w Auschwitz*, Oświęcim 1994, s. 427-433.

⁵⁵ Patrz: przypis nr 37.

⁵⁶ APMA-B. Zespół Oświadczenia, t. 1, k. 97, relacja byłego więźnia Otto Wolkena; t. 2, k. 144, relacja byłego więźnia Martina Klein-Viggo; t. 29, k. 79, relacja byłego więźnia Andrzeja Rablina; t. 44, k. 58-59, relacja byłego więźnia Józefa Tabaczyńskiego; t. 45, k. 49, relacja byłego więźnia Zbigniewa Kaźmierczaka; t. 47, k. 120, relacja byłego więźnia Witolda Tokarza; t. 60, k. 88; relacja byłego więźnia Karola Bary; t. 71, k. 47, relacja byłego więźnia Františka Beneša; t. 72, k. 97, relacja byłego więźnia Kazimierza Sawickiego; t. 75, k. 216, relacja byłego więźnia Józefa Bogusza; t. 83, k. 33-34, relacja byłego więźnia Artura Karpika; t. 84, k. 74, relacja byłego więźnia Anatoliusza Siedleckiego; t. 88a, k. 94, relacja byłego więźnia Zygryda Halbericha; t. 88b, k. 138, relacja byłego więźnia Franciszka Jędrzejewskiego; t. 91, k. 41, relacja byłego więźnia Władysława Krotkiewskiego.

⁵⁷ APMA-B. Zespół Oświadczenia, t. 33, k. 61, relacja byłego więźnia Jana Baranioka („W kamerze

Rzadziej w relacjach pojawiają się więźniowie z paragrafu 175.

Polski więzień polityczny Józef Malison (nr 14705) opisuje dziesiątkowanie więźniów komanda *Buna*, jakie przeprowadził w obozie macierzystym latem 1941 r. kierownik obozu (*Schutzhaftlagerführer*), *SS-Hauptsturmführer* Karl Fritzsch, w związku z ucieczką jednego z więźniów. Wedle opisu Malisona:

„W obozie zarządzono 'Lagersperre', na schodach bloków stali tylko blockältesterzy, a nas, czyli więźniów komanda 'Buna', ustawiono przed obozową, wówczas jeszcze drewnianą kuchnią. Znów staliśmy w bezruchu, ale nie wiem jak długo. Wreszcie pod kuchnię przybyło paru esesmanów z *lagerführerem* Fritzschem, Seidlerem i esesmanem nazywanym 'Szatanem'. (...) Po chwili zaczęła się wybiórka dokonywana przez Fritzscha, który z założonymi do tyłu rękami przechodził przed poszczególnymi szeregami. Szedł powoli, każdemu patrzył w oczy. Tam, gdzie przystawał i wyciągał rękę padał właściwie wyrok śmierci. Wybranych skazywano bowiem na śmierć głodową. Pierwszy szereg przeszedł parę kroków dalej, ale po minięciu szeregu Fritzsch od nowa dokonał wybiórki w poprzednich szeregach, więc każdy z nas ponownie myślał, a właściwie przeżywał swoją śmierć. Z wrażeń byliśmy mokrzy od potu. Przy powtórnym nawrocie zatrzymał się między moją osobą a więźniem narodowości niemieckiej, oznaczonym różowym trójkątem (homoseksualista). Wybrał właśnie tego Niemca – bo, jak przypuszczam, nie znosił homoseksualistów”⁵⁸.

Być może więźniem tym był Leo K., który zginął 30 lipca 1941 r. lub Hermann K., który zginął 10 sierpnia 1941 r.⁵⁹

Inny polski więzień polityczny, Jan Wótkowski (nr 120270), twierdzi, że przez pewien czas funkcję *lagerältestera* w izbie chorych na odcinku BIIe obozu męskiego w Birkenau pełnił więzień o imieniu Otto, oznaczony różowym trójkątem, który przed aresztowaniem miał być wysokim funkcjonariuszem policji wiedeńskiej⁶⁰.

Kolejny polski więzień polityczny, Roman Nawrot (nr 10240), podaje, że homoseksualne skłonności miały być powodem osadzenia w obozie byłego esesmana Kurta Machulla (nr 12355), pochodzącego z Górnego Śląska. K. Machulla miał pomagać w obozie innym więźniom, ale nie robił tego bezinteresownie⁶¹. Jednakże K. Machulla – przywieziony do obozu 6 kwietnia 1941 r., prawdopodobnie z Katowic, i zwolniony 24 listopada 1943 r. – został zarejestrowany jako

---

mógł spać jeden albo trzech więźniów. Nie wolno było spać dwóm więźniom ze względu na paragraf 175/homoseksualizm”); t. 49, k. 109, relacja byłego więźnia Józefa Szillera („Pomiędzy więźniami rozwinięty był homoseksualizm. Złapanych na tym kastrowali lub wieszali”). Przykładem wspomnianą relacji: „W KL Auschwitz III spotykało się więźniów homoseksualistów. Najczęściej byli to długoletni więźniowie hitlerowskich obozów koncentracyjnych (np. z grupy buchenwaldczyków lub więźniów piastujących funkcje blokowych). Władze SS bardzo surowo karły homoseksualistów, a jeśli komuś udowodniono stosowanie tych praktyk, to więzień taki był poddawany specjalnym zabiegom [kastracji – uzup. B.P.]. Wspomniane zabiegi wykonywano w obozie macierzystym” (APMA-B. Zespół Oświadczenia, t. 88a, k. 53, relacja byłego więźnia Stefana Buthnera).

⁵⁸ APMA-B. Zespół Oświadczenia, t. 88c, k. 90-91, relacja byłego więźnia Józefa Malisona.

⁵⁹ APMA-B. Księgi zgonów. Akty zgonu nr 2/1941 więźnia Leo K. i nr 297/1941 więźnia Hermanna K. Jako oficjalną przyczynę ich śmierci podano niezbyt jeliit (*Darmkatarrh*).

⁶⁰ APMA-B. Zespół Oświadczenia, t. 96, k. 188, relacja byłego więźnia Jana Wótkowskiego.

⁶¹ APMA-B. Zespół Oświadczenia, t. 80, k. 107-108, relacja byłego więźnia Romana Nawrota.

więzień polityczny (*Schutzhaftling RD*)⁶². Powodem jego deportacji do obozu miała być natomiast działalność antyfaszystowska⁶³.

W swoich wspomnieniach polski więzień polityczny Bogdan Kolasiński (nr 169682) – który trafił do obozu pod koniec 1943 r. w wieku 20 lat za działalność w AK – pisze, że kapo narodowości niemieckiej, oznaczony różowym trójkątem, próbował go zmusić do uległości. Jego zamiary powstrzymał zdecydowany opór B. Kolasińskiego⁶⁴. Opisane przez B. Kolasińskiego zachowanie kapo nie było rzadkością w wypadku więźniów funkcyjnych, niekoniecznie noszących różowy trójkąt.

Przytoczone relacje pokazują jak skąpy jest materiał źródłowy dotyczący więźniów z paragrafu 175 w KL Auschwitz i jak trudno na jego podstawie obiektywnie przedstawić ich wizerunek.

*

Po upadku nazistowskich Niemiec w 1945 r. więźniowie skazani na podstawie paragrafu 175 nie zostali zwolnieni. Zarówno alianci zachodni, jak i Związek Sowiecki w swoich strefach okupacyjnych traktowali tych więźniów jak kryminalistów, co pociągnęło za sobą konieczność odbycia przez nich reszty zasądzonych kar. Po powstaniu w 1949 r. dwóch państw niemieckich – NRD i RFN – odmawiano byłym więźniom obozów koncentracyjnych osadzonym z paragrafu 175 uznania za ofiary nazizmu. W 1956 r. wspólna dla NRD i RFN komisja ds. rekompensat dla byłych więźniów nazistowskich obozów koncentracyjnych jednoznacznie wykluczyła możliwość zadośćuczynienia dla ofiar uwięzionych za homoseksualizm. Jak wspomniano wyżej, paragraf 175 doczekał się całkowitego zniesienia w 1967 r. w NRD. Dłużej obowiązywał w państwie zachodniemieckim. W rezultacie nowelizacji kodeksu karnego RFN w 1969 r. złagodzone nazistowskie prawo w brzmieniu z 1 września 1935 r. penalizujące homoseksualizm, określając karalną granicę stosunków homoseksualnych na 21 lat. W 1973 r. zmieniono ją na 18 lat, a w 1990 r. pozostałości paragrafu 175 zostały ostatecznie zniesione⁶⁵.

Prześladowania homoseksualistów w Trzeciej Rzeszy, w tym przede wszystkim ich deportacja do obozów koncentracyjnych, były niewątpliwie jedną z czarnych kart historii narodowego socjalizmu. Represje te miały na celu przede wszystkim wymuszenie poprzez zastraszenie ogółu społeczeństwa pożądanego z politycznego i ideologicznego punktu widzenia postaw obyczajowych. Temu służyło zaostrenie ustawodawstwa penalizującego homoseksualizm i deportacja więźniów z paragrafu 175 do obozów koncentracyjnych.

Więźniowie z różowym trójkątem stanowili znikomy procent więźniów KL Auschwitz. Fakt ten miał i ma nadal znaczące konsekwencje dla badań naukowych. Niewielka liczba dokumentów, jak i relacji innych więźniów, w tym całkowity brak relacji samych więźniów z paragrafu 175, stwarzają poważne trudności badawcze. Większość relacji dotyczących homoseksualistów w KL Auschwitz dotyczy niemieckich więźniów kryminalnych, wśród których homoseksualizm był zjawiskiem częstym. Jako więźniowie funkcyjni nierzadko dopuszczali się oni nadużyć na tle

⁶² APMA-B. D-Au I-2/1. Listy transportowe więźniów (*Zugangslisten*), t. 2, nr inw. 4279, k. 117; D-Au I-3a/1020-1364. Karty zatrudnienia więźniów, t. 6, k. 5-6, karta pracy więźnia Kurta Machulli; D-Au I-1/6237. Listy obozowe więźniów, t. 47, nr inw. 165788, list obozowy więźnia Kurta Machulli.

⁶³ APMA-B. Zespół Ankiety. Ankieta byłego więźnia Kurta Machulli.

⁶⁴ B. Kolasiński, *Jakim cudem jeszcze żyję...?*, Oświęcim 2006, s. 105-110.

⁶⁵ H.-G. Stümke, R. Finkler, *Rosa Winkel...*, s. 340-419.

seksualnym w stosunku do innych więźniów, co w istotny sposób rzutowało na oceny autorów relacji. Specyfika bazy źródłowej powodowała więc, że w dotychczasowej literaturze przedmiotu w odniesieniu do KL Auschwitz zwracano uwagę głównie na problem homoseksualizmu wśród więźniów kryminalnych, a nie na więźniów osadzonych z paragrafu 175.

Socjolog Jörg Hutter, charakteryzując stan badań nad zagadnieniem więźniów z paragrafu 175 w KL Auschwitz, stwierdził:

„Duża rezerwa przy podejściu do tego tematu pozwala przypuszczać, że w dzisiejszej katolickiej Polsce wciąż jeszcze przychodzi z trudem poświęcić się bez uprzedzeń tematowi (homo-)seksualizmu. W istocie wspominają autorzy – i są to wyłącznie mężczyźni – więźniów z różowym trójkątem tylko z silnie negatywnymi konotacjami: od byłych więźniów przez pracowników Muzeum do byłego komendanta Rudolfa Hössa⁶⁶.

Postawienie na jednej płaszczyźnie byłych więźniów (w domyśle Polaków), pracowników Muzeum i komendanta R. Hössa oraz sugerowanie historykom Muzeum uprzedzeń do homoseksualistów wynikających z religii katolickiej jest daleko idącym nadużyciem. Tak tendencyjna ocena świadczy o niezręczności wspomnianej specyfiki bazy źródłowej w odniesieniu do więźniów osadzonych na podstawie paragrafu 175 w KL Auschwitz, która stanowi poważną trudność w dogłębnym opracowaniu tego tematu.

Mgr Bohdan Piętka, Centrum Badań Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau (boh-dan.pietka@auschwitz.org)

Słowa kluczowe: KL Auschwitz, więźniowie, homoseksualizm, różowy trójkąt

Keywords: KL Auschwitz, prisoners, homosexuality, pink triangle

ABSTRACT

The article discusses the issue of prisoners detained in KL Auschwitz for homosexuality under Paragraph 175 of the Criminal Code of the German Reich. The aim of the article is, however, not analysis of the problem of the occurrence of homosexuality among prisoners detained in the camp, which is a separate research topic. Prisoners incarcerated in KL Auschwitz under Paragraph 175 of the German Criminal Code were – in comparison to other German concentration camps – only a small percentage of prisoners. This is probably due to the fact that under Paragraph 175 Germans and persons with the citizenship of the Reich were imprisoned in concentration camps. The peripheral location of Auschwitz may also have impacted on the small number of prisoners with a pink triangle. Based on partly preserved archival documentation of the former KL Auschwitz, data of at least 77 prisoners of this category were established. The specificity of the source base (a scarcity of documents and the testimonies of other prisoners, including a complete lack of testimonies by prisoners of Paragraph 175) meant that in the existing literature on the subject in relation to KL Auschwitz, attention was paid mainly to the problem of homosexuality among criminal prisoners and not to the problem of the prisoners detained under Paragraph 175. Absence of more extensive sources accounts for merely an overall presentation of the issue of prisoners with a pink triangle in KL Auschwitz in the article. First of all, a comparative analysis with other German concentration camps was performed, but a social cross-section of this category of prisoners in KL Auschwitz and their fates in the camp, including mortality are also presented.

⁶⁶ J. Hutter, *Konzentrationslager Auschwitz...*, w: O. Mußmann (Hrsg.), *Homosexuelle in Konzentrationslagern...*, s. 119.

ANEKS

Załącznik nr 1

Więźniowie osadzeni w KL Auschwitz na podstawie § 175 niemieckiego kodeksu karnego

Numer więźn.	Nazwisko i imię*	Data urodzenia	Miejsce urodzenia	N	Wyznanie	Zawód	Dalsze losy
23760	B. Hermann	13.3.1901 23.3.1901	Siegmanten	D	ewang.	dekorator	† 2.3.1942 w Au
17260	B. Friedrich	19.1.1893	Pommeriendorf	D	ewang.	robotnik	† 8.4.1942 w Au
15762	B. Anton	26.10.1893	Niederrathen	D		robotnik	
20281	B. Oskar	28.8.1893	Alt Lessig	D	kat.	rolnik	† 1.11.1941 w Au
23520	B. Kurt	20.12.1913	Königsberg	D	ewang.	kelner	† 7.9.1942 w Au
21018	B. Theodor	15.3.1896	Oefte	D	kat.	urzędnik	† 24.10.1942 w Au
16642	B. Kurt	9.12.1910	Stettin	D		aktor	
23234	D. Alfred	6.10.1913	Reutenau	D		urzędnik policji	ewak. 1945 do Mau
20285	D. Walter	4.1.1909	Mörchingen	D		ślusarz	przen. 1942 do Mau
166334	D. Johann	5.1.1903	St. Marienkirchen	D		cukiernik	† 3.1.1944 w Au
41615	D. Josef	15.1.1912	Schomberg	D		student	ewak. 1945 do Mau
20169	D. Emil	27.1.1883	Kolberg	D	ewang.	robotnik rolny	† 10.1.1942 w Au
	E. Ernst Bernhard Israel	18.2.1904	Düsseldorf	J	moj.		† 23.11.1942 w Au
22375	F. Alfred	2.9.1881	Briesnitz	D		szewc	† 28.11.1941 w Au
	G. Otto	12.1.1897		D			przen. 1944 do Fl
23600	G. Max	6.4.1905	Bischtdorf (Biehdorf)	D	kat.	kupiec	† 14.2.1942 w Au
20696	G. Paul	2.3.1890	Klei Kirschbaum	D	ewang.	robotnik rolny	† 13.11.1941 w Au
124630	G. Karl	12.12.1912	Bad Zwischenahn	D		duchowny	ewak. 1945 do Mau, wyzw.
19946	G. Karl	7.11.1887	Kamnig	D	ewang.		† 1.2.1942 w Au
	G. Johann	3.12.1896		D		malarz	
189060	G. Robert			D			przen. 1944 do Fl

* Materiały Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau zawierają pełne dane osobowe więźniów (przyp. red.).

Numer więźn.	Nazwisko i imię	Data urodzenia	Miejsce urodzenia	N	Wyznanie	Zawód	Dalsze losy
15407	G. Wenzel	16.4.1892	Ludwigshsh	D		ogrodnik	
	H. Friedrich	27.4.1919		D		rzeźnik	
62863	H. Anton	26.1.1899	Pressburg	D			
	H. Werner	15.4.1901		D			przen. 1942 do Bu
21305	H. Otto	17.12.1906	Stettin	D		robotnik	† 7.9.1942 w Au
24809	J. Erwin	11.7.1911	Drochow	D		elektryk	
20280	J. Walter	10.6.1910	Leobschitz	D	ewang.	robotnik	† 29.10.1941 w Au
20286	K. Willi	2.7.1905	Seestadt	D	ewang.	kupiec	† 18.1.1942 w Au
21001	K. Egbert	5.8.1910	Breslau	D		mistrz budowlany	przen. 1942 do Berlina
17441	K. Leo	18.1.1888	Bischofsburg	D	kat.	urzędnik	† 30.7.1941 w Au
18747	K. Josef	16.11.1894	Groß Priesen	D		krawiec	† 9.12.1941 w Au
17442	K. Hermann	28.9.1891	Tannenberg	D	ewang.	robotnik rolny	† 10.8.1941 w Au
104548	K. Josef	5.8.1920	Eger	D			przeżył
	K. Herbert	25.2.1912	Hamburg	D	ewang.	kelner	† 7.9.1942 w Au
15766	K. Friedrich	15.11.1912	Kamenz/Sachsen	D		urzędnik	
20153	L. Franz	21.3.1900 29.3.1900	Eschergallen	D		urzędnik	
19943	L. Paul	6.3.1885	Hirschberg	D	ewang.	robotnik rolny	† 26.10.1941 w Au
20149	L. Paul	12.4.1888	Nieder Buchwald (Nieder Bugestorben)	D	ewang.	robotnik	† 25.1.1942 w Au
26527	L. Otto	3.9.1902	Görzhof	D	ewang.	rolnik	† 9.4.1942 w Au
24808	L. Karl	24.2.1890	Rostock	D	ewang.	inżynier	† 11.2.1942 w Au
21096	M. Johann	8.12.1888	Krieblowitz	D	kat.	rzeźnik	† 5.4.1942 w Au
20699	M. Johann	24.4.1897	Libau (Łotwa)	D	kat.	robotnik	† 14.2.1942 w Au
16962	M. v. Rudolf	26.8.1905	Waldenburg	D	kat.	asesor sądowy	† 19.8.1942 w Au

cd. zał. 1

Numer więźn.	Nazwisko i imię	Data urodzenia	Miejsce urodzenia	N	Wyznanie	Zawód	Dalsze losy
21410	M. Waldemar	11.4.1915	Neusalz	D		piekarz	przen. 1942 do Mau
	N. Wenzel	6.6.1884	Planitz	C		krawiec	przen. 1944 do Bu
	P. Ernst	28.6.1909	Gelsenkirchen	D		robotnik	
21409	P. Walter	1.10.1890	Nakel	D		lekarz	† 15.10.1941 w Au
22512	P. August	24.8.1895	Weferlingen	D		służący	† 28.12.1941 w Au
15761	P. Günther	24.1.1920	Brieg	D	ewang.	młynarz	† 7.9.1942 w Au
166390	P. Walter	8.9.1900	Stettin	D		robotnik	
190309	P. Georg	20.3.1906	Dresden	D		ślusarz	ewak. 1945 do Mau
21000	P. Friedrich	21.5.1906	Breslau	D	ewang.	fryzjer	† 15.11.1941 w Au
17116	P. Willi	11.2.1907 11.4.1907	Sagan N/S	D	ewang.	robotnik	† 21.5.1942 w Au
20698	P. Hugo	23.2.1901 23.2.1903	Frankenberg (Falkenberg)	D	ewang.	elektryk	† 31.1.1942 w Au
26532	R. Ernst	20.6.1899	Bunzlau	D	ewang.	ceramik	† 25.3.1942 w Au
32603	R. Heinrich	8.5.1891	Neisse	D	kat.		† 26.4.1942 w Au
21389	R. Franz	27.8.1902	Demmin	D		ogrodnik	24.12.1941 w Au
23518	R. Fritz	7.7.1907	Moritten	D		pielęgniarz	ewak. 1945 do Mau
	S. Friedrich	11.5.1917	Essen	D		robotnik	
22298	S. Richard	25.9.1900	Tillendorf	D	ewang.	pomocnik biurowy	† 6.2.1942 w Au
20150	S. Erwin	16.2.1918	Breslau	D	kat.	urzędnik	† 28.1.1942 w Au
15526	S. Theodor	16.5.1905	Ellmendingen	D		kupiec	
	S. Heinrich	7.3.1908		D			
15555	S. Albert	8.4.1896	Rostock	D	ewang.		† 1.11.1941 w Au
62888	S. Oskar	22.2.1908	Elberfeld	D			
23712	S. Heinz	18.4.1909	Königsberg	D	ewang.	kupiec	† 13.3.1942 w Au
21404	S. Emil	16.7.1913	Hindenburg	D	kat.	robotnik	† 21.1.1942 w Au
15097	S. Maximillian	16.7.1887	Breslau	D	ewang.	robotnik	† rozstrzelany 11.11.1941 w Au
21095	S. Herbert	28.2.1904	Breslau	D		kominiarz	przen. 1944 do Fl

Numer więźn.	Nazwisko i imię	Data urodzenia	Miejsce urodzenia	N	Wyznanie	Zawód	Dalsze losy
	S. Leopold	8.11.1894	Žďár nad Sázavou	C		kupiec	przen. 1944 do Bu
25875	S. Max	26.3.1889	Oppeln O/S	D	kat.	marynarz	†28.3.1942 w Au
25182	S. Fritz	1.1.1904	Kredenbach	D	ewang.	inżynier budowlany	†31.3.1942 w Au
	S. Anatol	16.5.1892	Alt Weitra	D		kucharz	
	W. Ernst	15.4.1915	Köln	D		kupiec	ewak. 1945 do Mau, wyzw.
62896	Z. Karl	10.5.1904	Sagemünd	D			ewak. 1945 do Mau
	Z. Franz	23.5.1898	Soběnov, pow. Český Krumlov	C		leśniczy	przen. 1944 do Bu, Mi

Źródło: Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau. Numerowy wykaz transportów skierowanych do KL Auschwitz; Listy transportowe więźniów (*Zugangslisten*); Księgi stanów dziennych obozu (*Stärkebücher*); Księgi zgonów; Numerowe spisy więźniów zmarłych w obozie (książka kostnicy); Akta szpitali obozowych; Akta SS-Hygiene Institut; D-Floss-3/1/1. Lista transportowa do KL Flossenbürg, t. 1, k. 62; D-Floss-3/2a. Lista transportowa do KL Flossenbürg, t. 1a, k. 35, 36; D-Floss-3/1/3. Listy transportowe z KL Flossenbürg, t. 3, k. 5, 16, 25, 50, 59; D-Mau-3/9/8. Lista transportowa do KL Mauthausen, t. 8, k. 56, 66, 75, 78; D-Mau-3/10/31. Lista transportowa do KL Mauthausen, t. 11, k. 3, 4; D-Mau-3/10/44. Lista transportowa do KL Mauthausen, t. 12, k. 15, 37; D-Bu-3/1/1-3/1/8. KL-Buchenwald-Zugangslisten, t. 1, k. 81, 95, t. 8, k. 22-23; D-Da-3/2/2. Listy transportowe z KL Dachau do KL Auschwitz, t. 2, k. 25, 26, 30, 33, 52; D-Maut/3/9/1. Auszüge aus den Zugangslisten, t. 1, k. 11; D-Maut-3/Veränd/4a, segr. 4a, k. 2153, 2156, 2164; D-Au 1-3/1b. Książka bunkra, t. 1 a, k. 12, 31, 37, t. 1b, k. 99, 112, 129, t. 2, k. 59; D-RF-3/RSHA/154. Akta personalne placówek Gestapo Düsseldorf, k. 39-78, akta personalne więźnia Ernsta E.; D-Au 1-3a/766. Kartoteka komanda ślusarzy, k. 265; Zbiór fotografii obozowych więźniów; Zbiór korespondencji. Korespondencja nr 2109/89 dot. więźniów: Hermanna B., Friedricha B., Antona B., Oskara B., Kurta B., Theodora B., Kurta B., Alfreda D., Waltera D., Emila D., Alfreda F., Maxa G., Paula G., Otto H., Erwina J., Waltera J., Willego K., Leo K., Josefa K., Hermanna K., Friedricha K., Franza L., Paula L., Paula L., Karla L., Johanna M., Rudolfa v. M., Waldemara M., Waltera P., Augusta P., Günthera P., Willego P., Hugo P., Franza R., Fritza R., Erwina S., Heinza S., Emila S., Herberta S. (Zentrum für Homosexuelle Bremen) oraz nr 1895/78 dot. więźnia Josefa K. (osobiciście); korespondencja nr 3142-57/97kw (kwerenda dot. transportu Żydów z KL Gross-Rosen do KL Auschwitz z 16.10.1942).

Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Katowicach. Sygn. RK 2989, k. 139.

The Gay Holocaust-Victims-Index (www.andrejkojamsky.com/mem/holocaust), dostęp 15.4.2014.

Joachim Neander, *Dla moich towarzyszy – Karl...*, „Pro Memoria” nr 19, Oświęcim 2003, s. 80-83.

Skróty:

N – narodowość	Au – Auschwitz	Mi – Mittelbau
C – Czech	Bu – Buchenwald	† – zginął
D – Niemiec	FL – Flossenbürg	ewang. – ewangelickie
J – Żyd	Mau – Mauthausen	kat. – katolickie
		moj. – mojżeszowe

Kursywą zaznaczono dane oparte na informacjach spoza dokumentacji byłego KL Auschwitz.

Załącznik nr 2

Transporty, w których skierowano do KL Auschwitz więźniów z 175 niemieckiego kodeksu karnego

Data transportu	Liczba przywiezionych	Numery obozowe więźniów	Rodzaj transportu	Liczba więźniów z § 175 i placówka kierująca
18.4.1941	27	15093-15119	zbiorowy: Gestapo i Kripo Breslau, Oppeln, Kattowitz, Litzmannstadt, Posen, Stettin, Schwerin oraz KL Buchenwald	1/Kripo Breslau
2.5.1941	24	15386-15409	zbiorowy: Gestapo i Kripo Litzmannstadt, Posen, Reichenberg, Schwerin, Halle, Stettin, Breslau, Oppeln, Kattowitz oraz KL Buchenwald	1/Kripo Breslau
8.5.1941	77	15464-15540	KL Buchenwald, KL Dachau, KL Mauthausen	1/KL Dachau
9.5.1941	29	15541-15569	zbiorowy	1
23.5.1941	20	15759-15778	zbiorowy: Gestapo i Kripo Breslau, Troppau, Oppeln, Schwerin, Kattowitz oraz KL Buchenwald	3/Kripo Breslau, Kripo Schwerin
28.5.1941	13	16631-16643	zbiorowy: Gestapo i Kripo Königsberg, Tilsit, Stettin, Bromberg, Zichenau	1/Kripo Stettin
30.5.1941	25	16949-16973	zbiorowy: Gestapo i Kripo Danzig, Hohensalza, Litzmannstadt, Breslau, Liegnitz, Glogau, Beuthen, Hindenburg, Oppeln, Kattowitz	1/Kripo Breslau
6.6.1941	38	17106-17143	zbiorowy: Gestapo i Kripo Bromberg, Posen, Litzmannstadt, Liegnitz, Breslau, Oppeln, Kattowitz	1/Kripo Breslau
20.6.1941	17	17253-17269	zbiorowy: Gestapo i Kripo Stettin, Liegnitz, Beuthen, Oppeln, Kattowitz, Sosnowitz, Bielitz, Brunn, Troppau	1/Kripo Stettin
29.6.1941	48	17397-17444	zbiorowy: Gestapo i Kripo Linz, Wien, Prag, Danzig, Königsberg, Tilsit, Bromberg, Zichenau, Hohensalza, Posen, Litzmannstadt, Obernick, Breslau oraz KL Dachau	2/Kripo Königsberg, Kripo Breslau
25.7.1941	19	18745-18763	zbiorowy: Gestapo i Kripo Schneidemühl, Danzig, Breslau, Oppeln, Kattowitz, Troppau	1/Kripo Breslau
8.8.1941	34	19924-19957	zbiorowy: Gestapo i Kripo Regensburg, Troppau, Schneidemühl, Breslau, Beuthen, Bielitz	2/Kripo Breslau
22.8.1941	29	20142-20170	zbiorowy: Gestapo i Kripo Stettin, Königsberg, Tilsit, Bromberg, Schneidemühl, Posen, Breslau, Oppeln, Kattowitz, Wien, Regensburg	4/Kripo Breslau, Stettin, Tilsit

Data transportu	Liczba przywiezionych	Numery obozowe więźniów	Rodzaj transportu	Liczba więźniów z § 175 i placówka kierująca
29.8.1941	21	20270-20290	zbiorowy: Gestapo i Kripo Wien, Prag, Brünn, Troppau, Breslau, Schwerin, Frankfurt/Oder, Kattowitz	4/Kripo Breslau, Schwerin
12.9.1941	19	20696-20709 20715-20719	zbiorowy: Kripo Stettin, Troppau	3/Kripo Stettin, Troppau
19.9.1941	22	20993-21007 21012-21018	zbiorowy: Gestapo i Kripo Essen, Linz, Prag, Troppau, Breslau, Oppeln, Kattowitz	2/Kripo Breslau
26.9.1941	62	21056-21114 21116, 21118, 21122	zbiorowy: Gestapo i Kripo Linz, Graz, Wien, Brünn, Prag, Troppau, Breslau, Kattowitz, Posen, Litzmannstadt, Schneidemühl, Bromberg, Königsberg oraz Sipo u. SD Lublin	2/Kripo Breslau
3.10.1941	30	21295-21316 21319-21325 21329	zbiorowy: Gestapo i Kripo Stettin, Frankfurt/Oder, Posen, Litzmannstadt, Breslau, Oppeln, Troppau, Prag, Wien, Klagenfurt	1/Kripo Stettin
5.10.1941	29	21364-21392	zbiorowy: Gestapo i Kripo Stettin, Posen, Litzmannstadt, Breslau, Prag	1/Kripo Stettin
10.10.1941	12	21404-21415	zbiorowy: Gestapo i Kripo Linz, Wien, Karlsbad, Troppau, Breslau, Oppeln, Kattowitz	3/Kripo Breslau, Kattowitz
25.10.1941	18	22287-22304	zbiorowy: Gestapo Danzig, Graudenz, Bromberg, Zichenau, Litzmannstad oraz Kripo Königsberg i Stettin	1/Kripo Königsberg
31.10.1941	21	22365-22387 22394-22397	zbiorowy: Gestapo Wien, Graz, Prag, Brünn, Oppeln, Breslau, Frankfurt/Oder oraz Kripo Breslau, Oppeln i Kattowitz	1/Kripo Breslau
7.11.1941	23	22510-22532	zbiorowy: Gestapo i Kripo Prag, Troppau, Breslau, Oppeln, Kattowitz	1/Kripo Breslau
25.11.1941	4	23234-23237	Kripo Kattowitz	1/Kripo Kattowitz
27.11.1941	124	23397-23520	zbiorowy: Gestapo i Kripo Stettin, Königsberg, Tilsit, Danzig, Graudenz, Bromberg, Zichenau, Hohensalza, Posen, Litzmannstadt	2/Kripo Königberg
28.11.1941	24	23600-23624	zbiorowy: Gestapo i Kripo Schwerin, Berlin, Frankfurt/Oder, Klagenfurt, Prag, Breslau, Oppeln oraz Sipo u. SD Haag i KL Buchenwald	1/Kripo Oppeln
5.12.1941	20	23709 23711-23726 23729-23732	zbiorowy: Gestapo i Kripo Köslin, Reichenberg, Karlsbad, Prag, Breslau, Oppeln, Kattowitz	1/Kripo Breslau

cd. zał. 2

Data transportu	Liczba przywiezionych	Numerы obozowe więźniów	Rodzaj transportu	Liczba więźniów z § 175 i placówka kierująca
6.12.1941	48	23733-23780	zbiorowy: Gestapo i Kripo Stettin, Königsberg, Allenstein, Danzig, Graudenz, Bromberg, Schneidemühl, Zichenau	1/Kripo Königsberg
18.12.1941	15	24781-24783 24788, 24789, 24796 24802-24810	zbiorowy: Gestapo i Kripo Schwerin, Frankfurt/Oder, Breslau, Oppeln, Kattowitz	2
2.1.1942	18	25167-25184	zbiorowy	1
17.1.1942	1	25875		1
6.3.1942	72	26488-26552	zbiorowy	2
24.4.1942	62	32587-32648	zbiorowy	1
24.6.1942	10	41614-41623	Kattowitz	1
2.9.1942	50	62847-62896	KL Flossenbürg	KL Flossenbürg
16.10.1942	156	68153-68308	zbiorowy	1/KL Gross-Rosen
1.3.1943	34	104530-104563	zbiorowy	1
11.6.1943	51	124582-124632	zbiorowy	1/KL Neuengamme
5.12.1943	827	166040-166866	KL Flossenbürg	2/KL Flossenbürg
6.1.1944	20	171453-171472	KL Flossenbürg	1/KL Flossenbürg
9.6.1944	15	189046-189060	Kattowitz	1
28.7.1944	452	190188-190639	KL Lublin-Majdanek	1/KL Lublin
7.11.1944	207	200001-200207	KL Dachau	1/KL Dachau
26.11.1944	1014	200218-201231	KL Dachau	1/KL Dachau
1.12.1944	1120	201231-202352	KL Mauthausen	3/KL Mauthausen
				4/Kripo Reichenberg, Troppau

Źródło: Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau. Numerowy wykaz transportów skierowanych do KL Auschwitz; Listy transportowe więźniów (*Zugangslisten*); Listy transportowe więźniów do innych obozów i z innych obozów (*Transportlisten*); Księgi stanów dziennych obozu (*Stärkebücher*); D-Maut-3/Veränd/4a, segr. 4a, k. 2153, 2156, 2164; D-Au I-3a/766. Kartoteka komanda ślusarzy, k. 265.

(122)

Nr. 20 281	Gef. Art ^{2d} § 175	Block 14										
Zu- u. Vorname: Oskar B.												
Geb. Datum: 28.8.93 Geb. Ort: alt. Lessig												
Bevorzugte Post: Klara B.												
Ober- Clausdorf 63												
Bemerkungen: Bauer		Arbeitskommando: Buna										
308-41		SK										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
E												
A												
E												
A												
E												
A												
E												
A												

Oskar B., więzień z par. 175 nr 20281 (posiadający także kategorię więźnia politycznego), ur. w Alt Lessig, z zawodu rolnik, który zginął w obozie I.11.1941 r. w wieku 48 lat oraz jego karta z kartoteki bloku 14. Odnotowano w niej zatrudnienie w komandzie Buna oraz osadzenie go w karnej kompanii (SK).

APMA-B. Zdjęcie obozowe nr 020281; Kartoteka bloku 14, k. 122.

99

Par.	Nr.	Zaw. Wykazano	Zim.	Stano.	Tago	Est.
Par. 62863	5775	Anton 26.1.1899 Pröbberg	26.12	zw. alty. Lagermeister		IX
Par. 5944		Pöschel, Franz 12.11.1918 Prümpt	27.12	zw. alty. Pol. abt.		
6075	16642	Kurt 7.12.1910 Stettin	29.12	zw. alty. Lagermeister		IX
Par. 102		Heide Johann 1912	29.12	zw. alty. Lagermeister		
Par. 1029						
Par. 1039						
Par. 1040						
37		Brothmann, Bruno 11.7.1891 Iren	26.11	zw. alty. Pol. abt.		

Kurt B., więzień z par. 175 nr 16642 (posiadający także kategorię więźnia politycznego), ur. w Szczecinie (Stettin), z zawodu aktor, skierowany do obozu w wieku 31 lat oraz jedna z kart książki ewidencyjnej aresztu obozowego w bloku 11 (tzw. książki bunkra). Figuruje w niej więźniowie z par. 175: Kurt B. i Anton H., nr 62863, z adnotacją o osadzeniu w areszcie obozowym pod koniec grudnia 1942 r. ze względu na bezpieczeństwo obozu i zwolnieniu 6.1.1943 r.

APMA-B. Zdjęcie obozowe nr 016642; Książka bunkra, t. 1b, k. 99.

C

Nr. 22560/1942 (60)   Auschwitz, den 28. August 1942

Der Verichtensassessor Rudolf v. M.   zatonilich

wobohell Breslau, Mühlenrund Nr. 20

Ist am 19. August 1942 um 16 Uhr 10 Minuten

in Mladecowitz, Sauerbrunnstrasse verstorben

Der Verstorbene war geboren am 26. August 1905

in Waldenburg in Schlesien

(Standesamt) Nr.)

Valer: Felix von M.

— Die Oberentwornung mit dem Erbsack wird beghleibt.

Auschwitz, den 28. 8. 1942

Der Standesbeamte in Vertretung   Der Standesbeamte in Vertretung
[Signature]   *[Signature]*
 Ankerack   Ankerack

Todesursache: Fleckfieber

Erschließung des Verstorbenen am

(Standesamt) Nr.)

Rudolf v. M., więzień z par. 175 nr 16962 (posiadający także kategorię więźnia politycznego), ur. w Wałbrzychu (Waldenburg), z zawodu asesor sądowy, który zginął w obozie 19.8.1942 r. w wieku 37 lat oraz jego akt zgonu. Jako oficjalna przyczynę śmierci podano w nim tyfus plamisty (*Fleckfieber*). APMA-B. Zdjęcie obozowe nr 016962; Akt zgonu nr 22560/1942.

BOHDAN PIĘTKA
Oświęcim